

Виолета Стойчева
Кина Котларска

ВЕЛИКО ТЪРНОВО

музей под открито небе

П Е Д А Г О Г И Ч Е С К И Г И Д

ВЕЛИКО ТЪРНОВО
МУЗЕЙ ПОД ОТКРИТО НЕБЕ

педагогически гид

Тази книга се издава с финансовата помощ на Програмата за участие 2014–2015 на ЮНЕСКО. Изложените в текста възгледи са на авторите и по никакъв начин не отразяват официалната позиция на ЮНЕСКО.

© Виолета Стойчева, Кина Котларска, автори

© Цвети Павлова, дизайн на корицата

© Издателство „Парадигма“, 2015

ISBN 978-954-326-249-6

СЪДЪРЖАНИЕ

Задочен диалог с читателите

Виолета Стойчева

НАСЛЕДСТВОТО – ТЕОРЕТИЧНИ АСПЕКТИ НА ПРОБЛЕМА

1. Педагогика на наследството
2. Местата на памет
3. Пейзажът като наследство

Кина Котларска
Виолета Стойчева
Кина Котларска

НАСЛЕДСТВОТО НА ВЕЛИКО ТЪРНОВО – ДИДАКТИЧЕСКИ ИДЕИ

I. Места на паметта

1. Музеят като място на паметта
 - Царевград Търнов – славата на Асеневци
2. Царевец или как помни пейзажът
3. Самоводската чаршия
 - Времето на майсторите
 - „Биография” на една улица

Кина Котларска
Виолета Стойчева
Кина Котларска

Виолета Стойчева
Виолета Стойчева

II. Места на всекидневието

Мъжки и женски пространства във Велико Търново

Виолета Стойчева

III. Лицата на града

1. Колю Фичето и шедьоврите на архитектурата през XIX век
2. Търновските творци в царството на илюзията

Виолета Стойчева
Кина Котларска

Препоръчителна литература

Виолета Стойчева

ЗАДОЧЕН ДИАЛОГ С ЧИТАТЕЛИТЕ

НАШАТА ЦЕЛ

Настоящият педагогически гид обезпечава обучителната програма „Педагогика на наследството“ в рамките на продължаващото образование и кариерното развитие на учителските кадри. Книгата е мислена като технология за работа с наследството в подкрепа на допълнителната квалификация на педагогическите специалисти. Нейта цел е да ориентира преподавателите относно възможностите за интегриране на националното културно-историческо и природно наследство в обучението по предмети главно от културно-образователната област „Обществени науки, гражданско образование и религия“ и област „Изкуства“, но на практика помагалото може да бъде ползвано от всички специалисти, които работят в сферата на формалното и неформалното образование,

ЗА ФИЛОСОФИЯТА НА ПЕДАГОГИЧЕСКИЯ СЕМИНАР

Нашата обучителна програма има за цел да въведе участниците в съвременната теория на наследството, запознавайки ги с основополагащи теоретични схващания и добри практики на водещи европейски школи и центрове. В контекста на представяне съдържанието на основни международни и национални документи се конкретизира взаимовръзката с правата на човека и ролята на наследството за постигане на взаимно уважение между групите и общностите за по-нататъшно устойчиво развитие на Стария континент. Изясняването на същността и функциите на наследството е осъществено в тясна връзка с проблема за паметта и формирането на идентичностите. Практико-приложната част на курса съсредоточава вниманието върху ролята на пейзажа и неговите възможности за работа с елементи на културното наследство, интегриращи методите на активното учене, интердисциплинарния подход и партньорството между образованието и културата.

Философията на педагогическия семинар е свързана с разбирането за града като място за образование, където могат да бъдат намерени различни образователни ресурси, които, в тясно сътрудничество с местния музей, непрекъснато се разширяват и обхващат различни практики, приложими във формалното и неформалното образование.

Идеята за провеждане на част от учебните занятия в „естествена среда“ е израз на търсенето от страна на авторите на рационален отговор на предизвикателствата, пред които е изправено образованието в условията на глобализация и интернационализация на информацията. Ние сме убедени във възможността за разширяване на училищната среда чрез привличане на нови образователни актьори, включително и такива от средите на бизнеса. Смятаме, че по-тясното сътрудничество с музейната институция открива перспективи за засилване практическата насоченост на знанията, получавани в училище.

Възпитателният потенциал на предлаганите интердисциплинарни стратегии е проектиран по посока засилване на историческото съзнание и стимулиране на гражданската активност на младите хора в живота на местната и национална общност. Не по-малко значима е и перспективата, свързана с разпространението на знанието сред маргинализираните общности, където отпадането от училище постепенно набира скорост и се очертава като сериозен социален проблем не само за нашата страна, но и за други европейски държави.

Даваме си сметка, че за разлика от западноевропейската културна традиция, където образованието е приоритет в политиката на местните власти и финансово се обезпечава от общините, централизираната образователна система в нашата страна все още не успява да мате-

риализира връзката между училището и музейната институция и да обвърже образованието с действието на пазарните механизми. Това не е единствената, но е една от причините българското училищно образование да продължава да „догонва“ европейските стандарти. Затова е наложително местната общност по-активно да работи по посока на самостоятелно създаване на образователна среда, предпоставяща качествени образователни услуги.

ОТНОСНО ОРГАНИЗАЦИЯТА НА СЪДЪРЖАНИЕТО

Опорните оси на учебната книга „разграфяват“ нейното съдържание в две тематико-приложни полета. Първото въвежда в основни аспекти от теорията на наследството, търсейки допирателни между европейските практики и българския опит. Тематизирането на основни понятия по оста памет – пейзаж задава посоката за очаквана корелация с училищното образование и стремежа му за модернизация, адекватна на потребностите на новите поколения. Втората ос конкретизира и „уплътнява“ заглавието на педагогическия гид чрез избора на основните реperi – местата на памет, местата на всекидневието, лицата на града, чрез които се аргументира идеята за Велико Търново като „музей под открито небе“.

Разработените педагогически дейности са концентрирани върху самостоятелната активност на младите хора и емоцията от „ученето чрез правене/действие“. Въпреки желанието ни да се обхванат и двете възрастови групи – 5.–7. и 8.–11. клас, повечето идеи са предназначени за учениците от прогимназиалната образователна степен (12–16 години). Задачите са конструирани на основата на интерактивни стратегии, моделите на учене чрез опита и проектния метод. Те насърчават критическото мислене чрез разнообразни похвати, провокиране на любопитството, творчеството и активното гражданско поведение на младите хора.

Всяка тема съдържа система от задачи, които са конструирани така, че осъществяват взаимовръзка между теоретичните знания и прилагането на усвоените умения в конкретни практически ситуации, провокиращи овладяване на информация посредством разбиране на смисли и реализиране на креативни подходи. Залага се на презумпцията, че по този начин младите хора ще разберат, че наследството е ценност и неговото познаване и опазване е неразделна част от поведението им на граждани, че то е съдържание и смисъл на участието на всички в живота на съвременната цивилизация.

Помагалото очертава рамката на практико-приложен модел, който допълва училищното обучение с нови възможности за активна, интердисциплинарна и наситена с емоционални преживявания педагогическа дейност. Като негови автори се надяваме, че предложените теоретични идеи и педагогически практики за работа с наследството трасират онази пътека, която разширява перспективите за опознаване миналото на родния край по един съвременен, динамичен и атрактивен за младите хора начин. Убедени сме, че споделените мнения и критични бележки от страна на учители и музейни работници ще допринесат за подобряване качеството на учебната книга.

НАСЛЕДСТВОТО – ТЕОРЕТИЧНИ АСПЕКТИ НА ПРОБЛЕМА

ПЕДАГОГИКА НА НАСЛЕДСТВОТО

*Под историята е паметта и забравата.
Под паметта и забравата е животът.
Но да пишеш живота е друга история.
Няма край.*

Пол Рикьор

Наследството лежи в корените на историческата памет, от която всяка национална идентичност черпи основания за своето съществуване. Често наследството играе роля на място на паметта, в което според известния френски историк Пиер Нора могат да се открият видимите следи от един вече невидим свят. Според него „най-важното основание за съществуване на местата на паметта е да спрат времето, да блокират работата на забравата, да фиксират състоянието на нещата, да обезсмъртят смъртта, да материализират нетленното, за да въплътят максимално много смисъл в минимум знаци”¹. Затова наследството се пази, уважава, развива, използва ежедневно. Училището като институция е не само инструмент за трансфер на културни ценности, но и място, където се създава култура и се формира идентичност. От тази гледна точка през последните десетилетия педагогиката на наследството придобива важно значение.

Самият термин **наследство** произлиза от латинската дума *patrimonium* (от *pater* – баща) и се определя в речниците като: 1. блага, получени от родителите; 2. общи блага на определен колектив или човешка общност, считани за общо наследство, предавани от прадедите². Някои от официалните документи на Съвета на Европа – първата общеевропейска институция, която традиционно осъществява редица дейности, свързани с наследството и използването му за нуждите на образованието – разбират под понятието „всяка материална и нематериална следа от човешко творчество или съвместно постижение на човека и природата”³ и „съвкупност от ресурси, наследени от миналото, които хората разглеждат, от гледна точка на режима на собственост върху благата, като отражение и израз на техните ценности, вярвания, знания и традиции в непрекъсната еволюция.”⁴ Иначе казано, по-широките дефиниции на наследството включват всички аспекти на околната среда, които са резултат от взаимодействието на природата и хората в течение на времето.

Съществуват многобройни **международни документи**, насочени към опазване и използване на наследството. Един от първите е Конвенцията за опазване на световното културно и природно наследство на ЮНЕСКО от 1972 г., която е в сила за България от 1975 г. Член 1 от нея включва в културното наследство паметници, ансамбли, забележителни места, човешки

¹ Nora Pierre, *Entre Mémoire et Histoire*, p.17–42. In: *Les lieux de mémoire*, sous la dir. de Pierre Nora, t.I, La République, Gallimard, 1984, p. 35.

² Larousse, 1988, p. 665.

³ Препоръка №R(98)5 за педагогиката на наследството, одобрена от Съвета на министрите на Съвета на Европа на 17 март 1998.

⁴ Рамкова конвенция на Съвета на Европа за значимостта на културното наследство за обществото, 2005.

творби или творения, създадени съвместно от човека и природата. Елементите на природното наследство са изброени в член 2. – природни обекти, паметници, геологически и физиографически образувания, природни зони с изключително значение, рядкост, красота.

В началото на нашето столетие ЮНЕСКО приема друг документ, който има за цел да осигури опазването на духовното наследство. Новата конвенция, която е в сила за България от 2006 г., причислява към нематериалното културно наследство „обичаите, формите на представяне и изразяване, знанията и уменията, а също и свързаните с тях инструменти, предмети, артефакти и културни пространства, признати от общностите и групите, а в някои случаи и от отделни лица като тяхно наследство.”⁵ Според документа, то се пресъздава постоянно от групите и общностите и се предава от поколение на поколение в зависимост от обкръжаващата среда, тяхното взаимодействие с природата и тяхната история, като формира чувството им за самобитност и този начин способства за насърчаването на уважението към културното многообразие и творчество на човечеството. Важно е да се отбележи, че за подлежащо на опазване според Конвенцията се приема само това наследство, което е в съответствие със съществуващите международни документи, гарантиращи правата на човека, и отговаря на изискванията на Съвета на Европа за взаимно уважение на групите и общностите и устойчивото развитие. Член 3 изброява следните форми, в които се проявява нематериалното наследство:

- устни традиции и форми на изразяване, в това число езика в качеството му на носител на нематериалното културно наследство;
- художествено изпълнителско изкуство;
- социални обичаи, обреди и празненства;
- знания и обичаи, отнасящи се до природата и вселената;
- знания и умения, свързани с традиционните занаяти.

Всяка държава, подписала Конвенцията, се задължава да полага усилия за опазването на своето наследство, като създаде и попълва периодично постоянен регистър. Член 14 слага специален акцент върху подготовката на специалисти и образованието на младежите, което трябва да повиши тяхната информираност и заинтересованост.

По инициатива на Съвета на Европа са обсъдени и приети многобройни документи: Европейска културна конвенция (1954), Европейска конвенция за опазване на архитектурното наследство (1985), Европейска конвенция за запазване на археологическото наследство (1992), Европейска конвенция за пейзажа (2000) и др. Едни от последните договорености между държавите членки са залегнали в Рамковата конвенция за значимостта на културното наследство за обществото (2005). В член 3 на тази конвенция на наследството се гледа вече доста общо. То се интерпретира като споделен източник на памет, разбиране, идентичност, единство, творчество и обхваща идеалите, принципите и ценностите, произтичащи от изтеклия прогрес и конфликти, които стимулират развитието на мирно и стабилно общество, основано на уважението към човешките права, демокрацията и правовата държава. Документът фиксира **правата и отговорностите, касаещи наследството**. Страните признават, че⁶:

- всеки човек, индивидуално или групово, има право да се ползва от културното наследство и да допринася за неговото обогатяване;
- задължение на всяка личност е индивидуално или групово да опазва както културното наследство на другите, така и своето собствено наследство и като следствие от това – общото европейско наследство;
- упражняването на правото на културно наследство може да бъде ограничавано само от необходимостта на едно демократично общество да запази обществен интерес, правата и свободите на другия.

⁵ чл.2 на Конвенцията на ЮНЕСКО за опазване на нематериалното културно наследство, 2003.

⁶ чл.4 от Рамковата конвенция за значимостта на културното наследство за обществото на Съвета на Европа, 2005.

Конвенцията третира специално околната среда, качеството на живот и икономическите измерения на европейското наследство. В член 13 са отбелязани конкретните ангажименти на подписалите документа страни по отношение на образованието. Според него страните се задължават:

- да съдействат за интегриране на измерението на културното наследство във всички нива на образователната система, не непременно като предмет за изучаване, но като подходящо средство за достъп до други области на знание;
- да засилят връзките между обучението в областта на културното наследство и поддържащата квалификация;
- да окуражават интердисциплинарните изследвания в областта на културното наследство, общностите, които го споделят, околната среда и отношенията между тях;
- да стимулират продължаващото обучение на професионалисти и обмена на знания и умения в и извън образователната система.

Важната роля, която играе наследството във формирането на европейските идентичности, провокира Съвета на Европа, а по-късно и ЮНЕСКО, да търсят подходи за използване на наследството в обучението. Така се появява понятието **педагогика на наследството** – педагогика, базирана върху културното наследство, интегрираща методите на активното учене, интердисциплинарния подход, партньорство между образованието и културата⁷. Синтезирано, нейното съдържание може да се види в следващата таблица:

Съдържателни аспекти	<p>Интегриране на наследството и неговите проявления в обучението по различни учебни предмети (преди всичко история, изкуства, литература, чужди езици):</p> <ul style="list-style-type: none"> • културно-историческо наследство – археологически разкопки, паметници, предмети, произведения на изкуството, архитектурни образци; • природно наследство – природни обекти и зони с изключително значение, рядкост, красота; • културни пейзажи; • нематериално наследство – обичаи, форми на представяне и изразяване, знания и умения и свързаните с тях артефакти.
Очаквани резултати по отношение на на учениците	<ul style="list-style-type: none"> • Познава наследството, осъзнава неговата материална и духовна стойност и притежава навици за неговото опазване. • Проявява активно отношение и притежава умения за лична и колективна творческа изява. • Идентифицира като принадлежност паметници на световното и национално културно-историческо наследство и ги разполага във времето и пространството. Оценява националния и европейския принос в световното и европейското наследство и разбира единството между минало, настояще и бъдеще. • Разбира европейското измерение в наследството на стария континент и споделя националните, общочовешките и художествените ценности. • Осъзнава културните различия. Разбира ролята на наследството за формиране на различните идентичности. • Прави връзки между конфликтите и наследството като възможен източник на противоречия. Разбира ролята на сътрудничеството между културите за сигурността и толерантността в обществения живот.

⁷ Препоръка №R(98)5 за педагогиката на наследството, одобрена от Съвета на министрите на Съвета на Европа на 17 март 1998.

Методология	<ul style="list-style-type: none"> • Интердисциплинарен подход и преодоляване границите на учебните дисциплини. • Приложение на конструктивизма като образователна парадигма – учене чрез опита, в непосредствен досег с различни проявления на наследството. Предимство на интерактивни технологии и проектния метод в обучението. • Акцент върху сътрудничество на международно и национално ниво с други образователни и културни институции – музеи, архиви, библиотеки, НПО, експерти, творци и др.
-------------	---

Пионер в използването на наследството с педагогическа цел е **Франция**. Там **класовете по наследството** се появяват през 1982 г. под егидата на Фонда за културни интервенции и по инициатива на Дирекцията по наследството към Министерството на културата. Първите официални текстове, с които се дефинират целите, задачите и начина на функционирането на тези класове, са публикувани от образователното министерство през 1988 г. Впоследствие са издадени многобройни нормативни документи, които подпомагат интегрирането на наследството като проблематика в обучението по различните предмети – история, изкуства, литература и др. Без да се броят учебните програми само за периода 1980–1992 г. в Официалния бюлетин на Министерството на образованието са публикувани повече от десет документа – указания, писма и др. – които обосновават необходимостта от педагогиката на наследството в ежедневната педагогическа практика. *Класовете по наследство* са особена форма на обучение, налагаща международен обмен на ученици въз основа на общ проект по теми, свързани с културното наследство. Работата в класовете по наследство е интегрирана в основния курс на учебните занятия, но изисква работа на терен извън обичайната учебна среда. Тя позволява на младежите да открият богатството на наследството в местния контекст и да схванат неговото европейско измерение. Сериозен принос в обогатяването на подходите, организацията и финансирането на дейността на тези класове през 80-те години е направен от редица успешни партньорства между различните министерства, местните общности и неправителствения сектор. Целенасочената политика в педагогиката на наследството, както и натрупаният опит, водят до институционализирането и на други форми във Франция⁸:

- РАС (Projet artistique et culturel) – Артистичен и културен проект. Подобни проекти се организират от 2000 г. Те са част от училищната стратегия, одобряват се от училищния съвет и се финансират допълнително. Най-често се подготвят от учителите по изкуствата, но включват задължително и външни специалисти, упражняващи артистични професии. Дейностите са колективни, базират се на учебните програми и са насочени към създаването на някакъв артистичен продукт от учениците – пиеса, видео, книга, изложба. Целта е всяко дете поне веднъж в своето обучение да участва в подобен проект.
- IDD (Itinéraires de découverte) – Откривателски маршрути за 6 и 7 клас на основното училище. Групите се формират по желание на учениците и прилагат интердисциплинарни практики за постигане целите на училищното обучение. Учениците работят индивидуално или в малки групи от 10 до 12 седмици по 2 часа седмично с поне 2 различни учители и документалиста на училището. Целта е да се научат да търсят информация по определена тема, да я структурират и представят по подходящ начин.
- ТРЕ (Travaux personnels encadrés) – Индивидуален ученически проект под ръководството на учителя, в който се комбинират два или три учебни предмета. Дейностите се

⁸ Описани от Mireille Fromentaud, Jean-Paul Pacaud. L'actualité de la question de l'éducation au patrimoine du point de vue de l'éducation nationale en termes de contexte et de perspectives, p.16–19. In: Compte rendu du séminaire inter académique sur les fondamentaux de la pédagogie du patrimoine Centre culturel de l'Ouest, 2004, p. 17.

развиват в гимназиалната степен (общ или технологичен профил) по специална програма в рамките на 2 часа, планирани в седмичното разписание на ученика. Учителят ръководи през цялото време неговата работа, като специално внимание се обръща на избора на тема. Оценява се цялостния процес, не само крайния продукт и неговото представяне.

Специалистите отбелязват, че наследството поначало изисква тясно сътрудничество между различните преподавани в училище дисциплини и че това понятие винаги налага интердисциплинарен подход. Използват се методи и учебно съдържание, обединени около 3 оси⁹:

- *Принадлежност*, която трябва да бъде предадена: това всъщност е дидактическото измерение, свързано с отговорността на преподавателя да трансформира своето познание за съответния обект в ценност при използването му в преподаването.
- *Памет*, която трябва да бъде наново оценена: в центъра е поставен педагогическият акт, използващ наследството като обект за проучване и като методологически инструмент, който структурира обучението.
- *Обществени блага*, които трябва да бъдат опазвани: образователното измерение на активното гражданство – учениците постепенно придобиват граждански знания и умения.

Наследството се експлоатира активно за образователни цели и в **Русия**. Там се използва понятието „**музейна педагогика**”, което се утвърждава през 80-те – 90-те години на XX век и обозначава както практическата дейност на музеите, така и нова научна дисциплина.

Предмет на новата научна дисциплина е изследването на закономерностите, принципите и методите в работата на музея с неговата аудитория. Главният ѝ обект са културно-образователните аспекти на музейната комуникация, т.е. особеният подход към протичащите в музея разнообразни форми на диалог, предназначен да участва в развитието на свободна и творческа личност, която може да стане равноправен участник в този диалог. По този начин музейната педагогика като цяло по отношение на обекта съвпада с теорията за музейната комуникация, а по методите – с педагогиката и в по-широк план – с психологията. Като научна дисциплина музейната педагогика оперира с категориите на музеологията и психо-педагогическите дисциплини – напр. музейна комуникация, музеен предмет, дидактика, възпитание, музеен педагог, визуално мислене – които често придобиват допълнителна интерпретация или нови акценти.

Понятието *музейна педагогика* идва в Русия от Германия, където е формулирано и въведено в научно обръщение в началото на XX век. Неговото теоретично разработване се свързва с имената на А. Лихтварк, А. Райхвен, Г. Фройдентал. Първоначално то се разбира само като направление на музейната работа, ориентирано преди всичко към работа с учениците. Като самостоятелна област на знание и изследване музейната педагогика в Русия започва да се формира през 60-те години на миналия век. През 1990 г. в Москва, на базата на катедрата по музейно дело в Академията за квалификация на работещите в изкуството, културата и туризма, възниква творческата лаборатория „Музейна педагогика” – един от водещите научнопрактически центрове в момента. Понастоящем в Русия има много подобни звена, част от които са специализирани в определена сфера. Така например специфичните дейности на художествените музеи се ръководят методически от Руския научнопрактически център по музейна педагогика, който възниква през 1990 г. в рамките на Държавния Руски музей в Санкт Петербург. За работата на петербургските музейни педагози е характерен интердисциплинарен подход и тясно сътрудничество със системата на средното образование, включително детските градини. Важна роля в

⁹ Claude Duclos. Allocution d’ouverture, p. 9–11. In: Compte rendu du séminaire inter académique sur les fondamentaux de la pédagogie du patrimoine Centre culturel de l’Ouest, 2004, p. 10.

апробирането на новите подходи и музейно-педагогически програми играе гимназията на Държавния Руски музей, създадена през 1989 г.

Каква е ситуацията в **България**? В Препоръка №R(98)5, одобрена от Съвета на министрите на Съвета на Европа на 17 март 1998 г., се казва, че педагогиката на наследството трябва да бъде стимулирана в рамките на всички дисциплини и на всички нива от образователната система. Поради това тя би трябвало да е видима в учебните програми по всички предмети, а образователните министерства да направят необходимото за провеждането на адекватна инициална и поддържаща квалификация на преподавателите. За целите на настоящия текст по отношение на учебната документация ще се ограничим до Наредба № 2 от 18 май 2000 г.¹⁰, която определя държавните образователни изисквания (ДОИ) за учебно съдържание. Тя дефинира стандартите – знания, умения, отношения – които учениците трябва да владеят на изхода на определена степен/етап от образователната система.

Най-отчетливо културно-историческото наследство се откроява в стандартите за предметите от културно-образователна област „Обществени науки, гражданско образование и религия“, макар самият термин да не е посочен сред понятията и проблемите с интегрален и междудисциплинарен характер. Според Наредба № 2 учебният предмет история и цивилизация „съдейства за изграждането на гражданска идентичност на човека и обществото. Знанията за миналото, за историческото развитие изграждат взаимосвързаните полета на националната памет и на цивилизационното наследство“. Затова не е случайно, че именно едно от четирите ядра, около които е организирано учебното съдържание от VIII до XII клас е наречено *Национално и световно историческо и културно наследство*. Очакваното равнище на знания и умения, овладени от учениците, се усложнява постепенно от V към XII клас. Всъщност работата по усвояването на основни познания за елементите на наследството започва още в началния етап в рамките на интегралния предмет „Човекът и обществото“. Отделни елементи на наследството, като идентичност и културни различия в обществото, са развити в рамките на ДОИ по гражданско образование. Проблемът с гражданското образование е, че то не съществува като предмет в образователната система и следователно трудно може да се проследи неговото интегриране в предвидените от учебния план дисциплини.

Важна роля в използването на наследството като източник на знания и необходима основа за изграждане на общообразователния минимум имат предметите от културно-образователна област „Изкуства“. В ДОИ изобразителното изкуство се схваща като „неразделна част от материалната и духовната култура на обществото“, а като главен фактор за приобщаването на всички ученици към националните, общочовешките и художествените ценности, е определно училището. Това предопределя мястото и ролята на учебния предмет „Изобразително изкуство“ в българското училище.

Сред понятията и проблеми с интегрален и междудисциплинарен характер е и културното и историческо наследство. Следващата таблица показва кои стандарти визират мястото на наследството в държавните образователни изисквания за учебно съдържание¹¹. Тя показва ясно, че дори предмети като физическа култура и спорт могат да имат своя дял в използването му за нуждите на образованието.

¹⁰ ДВ, бр. 48 от 2000 г., изм. и доп., бр. 46 от 2004 г., в сила от 1 юли 2004 г.

¹¹ Наредба № 2 за учебното съдържание, издадена от Министерството на образованието и науката на 18 май 2000 г., обнародвана в ДВ, бр. 48 от 2000 г., изм. и доп., бр. 46 от 2004 г., в сила от 1 юли 2004 г.

Предмет	Степен/етап	Ядро	Стандарти
Човекът и обществото	Начален етап	Национално културно наследство	<ul style="list-style-type: none"> Разпознава и определя във времето официални и битови празници в България. Дава примери за значими културни постижения на българския народ.
История и цивилизация	Прогимназиален етап	Национално и световно историческо и културно наследство	<ul style="list-style-type: none"> Идентифицира и описва характерни паметници на националната и световната култура. Познава възникването на основните религии и влиянието им върху човешките цивилизации. Установява и дава примери за взаимни влияния между различни култури. Определя принадлежност към общност въз основа на езикови и религиозни особености.
История и цивилизация	Гимназиален етап	Национално и световно историческо и културно наследство	<ul style="list-style-type: none"> Установява самобитност, приемственост и взаимни влияния между култури и цивилизации. Използва познания за националните ценности и традиции при анализ на събития от националната история. Познава паметници и традиции, принадлежащи на различни култури. Установява синхронност или асинхронност, хронологични различия и регионални особености в историческото и културното развитие на различните общества. Прави оценка за значението на националното и европейското културно наследство в световната цивилизация. Използва знания за исторически и културни традиции като ориентир за идентифициране на принадлежност към култури и цивилизации.
Философски цикъл	Гимназиален етап	Човекът и неговият свят	<ul style="list-style-type: none"> Разбира ценността на културните различия и осъзнава културната си идентичност. Осмисля философски отношението човек-природа. Познава спецификата на религиозния светоглед и ролята му в историята на културата.
Гражданско образование	Прогимназиален етап	Многообразие и идентичност на личността	<ul style="list-style-type: none"> Различава етническа, религиозна и езикова принадлежност. Привежда примери за приноса на България в европейското и световното културно наследство.
Гражданско образование	Гимназиален етап	Национална идентичност и различия в обществото	<ul style="list-style-type: none"> Разграничава основните социални групи и общности и коментира интересите и проблемите им. Обяснява ролята на езика, религията и традициите за социална обвързаност и различия в обществото.

Предмет	Степен/етап	Ядро	Стандарти
			<ul style="list-style-type: none"> Ориентира се в източниците на противоречия между отделни етнически и религиозни общности. Показва готовност за противодействие срещу насилието и стремеж към разрешаване на конфликтни ситуации. Познава националните идеали, традиции и ценности и определя мястото на България в световната култура.
Музика	Прогимназиален етап	Функциониране на музиката; музика и общество	<ul style="list-style-type: none"> Разпознава и коментира познати традиционни и съвременни социални явления, свързани с функционирането на музиката в обществото (местни фолклорни обреди, етнически обичаи, характерни кръстосвания на модерни музикални стилове със социални процеси).
Музика	Гимназиален етап	Функциониране на музиката; музика и общество	<ul style="list-style-type: none"> Познава разнообразието на форми на функциониране на фолклора – в миналото и днес. Изразява мнение в учебни дискусии, тетиращи музиката в социо-културен дискурс. Определя по своя преценка три най-ярки явления в музикалната култура на ХХ век. Прави паралел между традиционната и съвременната символика в музиката.
Изобразителното изкуство	Гимназиален етап	Изкуство и общество	<ul style="list-style-type: none"> Разбира особеностите на изобразителното изкуство като част от духовната култура; взаимовръзки с другите изкуства и културни институти (художествена критика, музеи и галерии). Разкрива националните особености на българското изобразително изкуство и народното творчество – различия и взаимодействия, традиции и съвременност.
Физическо възпитание и спорт	Начален етап	Танци (сред допълнителните ядра)	Изпълнява танци и хора съобразно българската традиция.
Физическо възпитание и спорт	Прогимназиален етап	Танци (сред допълнителните ядра)	Интерпретира хора и танци в творчески танцови комбинации.

Реалното ежедневие все още не може да отговори на изискванията на учебната документация. Само допреди няколко години у нас в учебниците по история преобладаваше чисто политическия подход. Културните явления се изучаваха изолирано и заемаха в количествено отношение малък процент от учебното време. Макар с влизането на новия учебен план постепенно първоначално в V и VI клас, а от учебната 2008–2009 г. и в VII клас да бяха издадени нови учебни комплекти, в които е направен сериозен опит това положение да бъде преодоляно, учителите все още предпочитат при необходимост от реструктуриране на учебното съдържание да прегрупират първо темите от всекидневието и културната история.

В България има редица примери за успешно реализирани подходи при прилагане педагогиката на наследството. Някои от най-големите музеи в страната предлагат специално предназначени дейности за ученическа публика. Така Археологическият музей във Варна има Училищен музей¹², който провежда адаптирани занятия с подрастващите. Други, като Историческият музей в Пловдив, поддържат традиционно тесни връзки с училищните институции¹³ и подпомагат активно обучението по история, като предлагат разнообразни образователни ресурси. Чрез своето списание „Диалогът в историята“ Сдружението на преподавателите по история в България популяризира апробирани урочни разработки, интегриращи проблематиката на наследството. През септември 2015 г. в София ще отвори врати първият интерактивен музей, предназначен за деца¹⁴. Като цяло обаче до момента у нас няма стройна институционализирана система за взаимодействие между всички културни и образователни структури, заинтересовани от популяризирането и използването на наследството за образователни нужди.

¹² Вж. <http://www.archaeo.museumvarna.com/bg/other3/list/id/1> (консултиран последно на 14.05.2015).

¹³ Текуща информация за различните инициативи е достъпна на сайта на музея – www.historymuseumplodiv.org/, секция „Образователни програми“ (консултиран последно на 14.05.2015).

¹⁴ Сайтът на музея е достъпен на адрес: <http://muzeiko.com/bg> (консултиран последно на 14.05.2015).

МЕСТА НА ПАМЕТ

„Само значимото минало се запаметява,
само запаметеното минало е значимо.“

Ян Асман

Историята е органически свързана с представата за време. Самото разбиране за историята се променя във времето. Новоевропейското схващане за случващото се като „разказ“, наложено от френския феноменолог и философ Жан-Франсоа Лиотар, визира в съдържанието на понятието както това, което се случва, така и разказа за случилото се¹⁵. Модерността пренася акцента върху пространствената артикулация на разказите, замествайки „историята-разказ“ с „историята-проблем“.

От началото на 70-те години на XX век проблематизирането на „традиционната история“ поставя във фокуса на изследователския интерес отношението памет–история и опитите да се дефинират двете полета¹⁶. През следващите десетилетия популярността на понятието „памет“ бързо нараства и то все по-определено налага „хегемония“-та си в най-новата европейска историография, където се оформя самостоятелно направление „memory studies“ („науки за паметта“).

Изследванията в тази посока са свързани с творческите търсения на редица изследователи. След Морис Халбвак, който поставя началото на социологическия подход в интерпретирането на паметта и въвежда концепцията за „колективна (социална) памет“, се открояват имената на Джон Гилис, Мишел Фуко, Джефри Олик, Ян и Алайда Асман, Пол Конертън, Мартин Конуей, Барбара Мистал, Мари-Клер Лавабр, Жан Льо Гоф, Пол Рикъор, Райнхарт Козелек, Франсоа Артог, Алън Конфино, Майкъл Ламбек и др.¹⁷ Безспорно водещото място сред теоретиците на тази „нова история“ заема френският историк Пиер Нора. Името му става популярно в периода 1984–1992 г., когато излизат трите тома на ръководеното от него колективно изследване „Места на паметта“ (*Les Lieux de mémoire*). Според Нора именно „взривът“ на колективните памети и техният натиск върху историята довеждат до прокарването на разграничителната линия между категориите *история* и *памет*. Говорейки за разпадането на Големия исторически разказ, той определя френската „национална история“ като „митологична по структурата и по функцията си..., разпространявана главно в училищата..., хомогенна, хронологична, със задължителни места, общоприети фигури и събитийна йерархия“, една „свещена история с гражданско и светско предназначение.“¹⁸ Като реакция на „пресищането“ с историческа памет Нора предлага друг вид история, която се опира на елементи, изграждащи конструкцията на националната идентичност. Проблематизирането на националния исторически разказ му позволява да очер-

¹⁵ Лиотар, Т.-Ф. Постмодерната ситуация. Наука и изкуство. С., 1996.

¹⁶ Лазова, Цв. Паметта в пресечната точка между историята и антропологията. – В: НБУ, Годишник на Департамент Антропология, <http://antrobok.nbu.bg/data/10.html> (последно консултиран на 15.08.2008).

¹⁷ Вж Brian, Eric and Marie Jaisson. Selected bibliography of Memory Studies. In: International Social Science Journal, Volume 62, Issue 203-204, March–June 2011, Pages 1–249; също Memory. In: Stanford Encyclopedia of Philosophy. – <http://plato.stanford.edu/entries/memory/> (последно консултиран на 15.05.2015); Янкова, В. Историческата памет – между миналото и идентификацията (идеи, проблеми, тенденции). – В: Времето на Балканите: език, история, памет. УИ „Епископ Константин Преславски“, Шумен, 2014.

¹⁸ Под ръководството на Пиер Нора. Места на памет. От архива до емблемата. Т. II, Съст. И. Знеполски. Дом на науките за човека и обществото, С., 2005, с. 441–445; Лавабр, Мари-Клер. История на паметта/Социология на паметта. – В: Около Пиер Нора. Съст. И. Знеполски. С., 2004, с. 56.

тае параметрите на понятието „памет“ в противовес на разбирането за „история“¹⁹ и да конкретизира особеностите на „колективната памет“.

Един от ключовите репери в мащабния проект на френския учен е конструкцията „*места на памет*“. Той я аргументира с процеса на плурализиране на паметта, който изправя нациите пред необходимостта от определени *места*, към които да се отнесе *колективният спомен*. „Става дума – пише Нора, да се тръгне по местата, в точния смисъл на думата, където едно общество, каквото и да е то, нация, семейство, етнос, партия, дава на доброволно съхранение своите спомени или ги преоткрива като една необходима част от своята личност...“²⁰ Определението на френския историк концептуализира в „*места на памет*“ всяка показателна единица от материален или идеен порядък, която волята на хората или въздействието на времето са превърнали в символен елемент от мемориалното наследство на която и да е общност²¹. В случая се визира символното изграждане на особени, конститутивни за културната и националната идентичност „места“, разбрани както в конкретно-„топографски“ смисъл, така и в смисъла на непространствени *loci communes*, припознавани като свои от всеки носител на тази идентичност²². Имат се предвид както определени реални места, свързани със значими исторически събития, така и за символични места, към които се отнася споменът, по отношение на които и чрез които той се манифестира.

В литературата се използват следните основни категории:

- *топографски места* – такива са музеите, архивите, библиотеките;
- мемориални или „*места монументи*“ – към тях се отнасят паметниците, гробищата, архитектурата;
- *символни места* – свързаните с отбелязване на годишнини, честванията, поклоненията;
- *функционални места*, които включват различните видове обединения (като тези на ветераните), автобиографиите, учебниците, емблемите, символите²³.

Като цяло, *местата на памет* имат функцията да съхраняват колективната памет на общността. Затова тяхната роля е предимно символична. Те са призвани да създават представата на обществото за себе си и за своята история. Носители са на различни значения, които могат да се променят във времето. Функциите им, обаче, не се изчерпват с репрезентацията на значим за националната история подвижен декор: всяко конкретно *място на паметта* има и своите специфични значения, съобразно контекста, в който е възникнало и в който се развива.

В полската историография на понятието се приписва определена ценностна натовареност. Анджей Шпочински (1986) налага разбирането, че става дума само за такива „места на памет“, които „комуникират двойки състояния на нещата: ценности и общностна идентичност“. Марчин Кула (2002) използва термина „*носители на историческата памет*“. За „носител“ се приема всичко, на което се придава историческо измерение и характер на ценност²⁴.

В българската историография понятието „места на памет“ навлиза в началото на 90-те години на XX век с публикациите, инспирирани от Института за критически и социални изследвания върху пренаписването на учебниците по история, националната идентичност в ситуация

¹⁹ Нора, П. Проблематика мест памяти, с. 20. – В: Нора, П., М. Озуф, Ж. де Пюимеж, М. Винок. Франция-память. СПб.: Изд-во С.-Петербур. университета, 1999, с. 17–50.

²⁰ Нора, П. Колективната памет. – В: Духът на „Анали“. Съст. Л. Деянова. ИК „Критика и хуманизъм“, С., 1997, с. 237.

²¹ Вж. **Под ръководството на Пиер Нора. Места на памет. Том II...**

²² Маринов, Ч. Места на памет и конструиране на настоящето. – в-к Култура, Брой 2, 16 януари 2004.

²³ Нора, П. Проблематика мест памяти...; Вж. също Sites of Memory. – <https://tspace.library.utoronto.ca/citd/holtorf/2.6.html> (консултиран на 15.05.2015).

²⁴ Цит. по Суйецка, Й. Балкански места на паметта. Терминът Македония и образът на Никола Вапцаров в българския и македонския времепространствен континуум. – <http://balkansbg.eu/bg/content/b-identichnosti/478-balkanski-mesta-na-pametta.html> (консултиран последно на 15.05.2015).

на преход, комунистическите кинопрегледи и т.н.²⁵ В списъка на академичните изследователи се открояват имената на Лиляна Деянова, Ивайло Знеполски, Даниела Колева, Ана Лулева, Николай Вуков, Деян Деянов, Евгения Иванова, Райна Гаврилова и др.

Теоретизирането на понятието „места на памет“ логически препраща към взаимовръзката между *историческата памет* и ролята ѝ на конституент на *идентичността*²⁶. Тази зависимост е не само психологически обусловена, но насочва към начините на разказване на историята²⁷ и дава основание *паметта*, индивидуална или колективна, да се възприема като второ огнище на историята²⁸. Подобен дискурс позволява разглеждането на отделни фрагменти от историята, както и на по-големи отрязъци от време и събития, едновременно като *история на миналото* и като *история на изображенията на миналото* и техните употреби²⁹. Според социолога Морис Халбвакс, предшественик на Пиер Нора, миналото не е съхранено, а се реконструира на базата на настоящето. Въпреки че колективното задава „социалната рамка“ на паметта, „... именно индивидите са тези, които си спомнят в качеството си на членове на дадена група.“³⁰ За самия Нора „колективната памет е споменът и съвкупността от спомени, съзнателни или не, на един опит, изживян и/или митологизиран от жива общност, за която миналото е неделима част от нейната идентичност“³¹. Египтологът Ян Асман, позовавайки се на теорията на Морис Халбвакс, разширява теоретичната перспектива, разграничавайки понятията *изкуство на паметта* и *култура на спомена*³². Той формулира теорията за *културната памет* и поставя акцент върху значенията, които настоящето придава на събитията от миналото.

Паметта е основният посредник, чрез който миналото присъства в настоящето³³. Нейната функция не е да пази това минало, а да го адаптира, за да може то да обогати и управлява настоящето. Паметта е тази, която осигурява на материалното и нематериалното културно наследство условия за съществуването във времето. В този смисъл тя е и мост между сътвореното от поколенията.

Местата на памет са активни на различни нива: те не само разказват част от историята на съответната нация, но и предоставят на локалните общности възможността да се впишат заедно със своята собствена история в нацията и по този начин „малката“ история на локалното да се интегрира в голямата история на националното³⁴.

Значителна роля в този процес играят *историческите музеи*, които, според посочената по-горе в текста типология, принадлежат към *топографските места на памет*. Музеите са едно от пространствата, където нацията като „въобразена общност“ (Б. Андерсън) може да се самопредстави във всички аспекти. Заедно с мемориалните и другите символни места на паметта, музеите осъществяват директен „превод“ на миналото в настоящето, тъй като буквално архивират спомени и ги представят по начин, който за зрителите е убедителен разказ въз основа

²⁵ Вж. Пренаписванията на новата българска история в учебниците за гимназията. С., 1995, както и списъка с публикации на страницата на Института: <http://logos.uni-plovdiv.net/88>. Внимание заслужава и сп. „Критика и хуманизъм“ (<http://hssfoundation.org>). Сред първите публикации следва да се отбележи и статията на Желязко Стоянов: „Историята и „паметните места“, публикувана в сп. „История, общество, философия“, 1991, N 5.

²⁶ Льо Гоф, Ж. Съвременният прелом в паметта. В: Сб. Духът на „Анали“... с. 137–138.

²⁷ Ериксън, Е. Идентичност – младост и криза. С., 1996, с.330; Халбвакс, М. Колективната памет. С., 1996, с. 92, 94.

²⁸ Феро, М. Comment on raconte l'histoire aux enfants. Paris, 1992, p. 311.

²⁹ Нора, П. Места на паметта. От републиката до нацията. Т. 1, С., 2004, 72–86.

³⁰ Халбвакс, М. Колективната памет. С., 2001, с. 17.

³¹ Нора, П. Места на паметта. с. 44–45.

³² Вж. Асман, Ян. Културната памет. Писменост, памет и политически идентичности в ранните високоразвити култури. Планета 3, С., 2001.

³³ По Асман, Ян. Цит. съч.; Вж също <https://milenakatosheva.wordpress.com/2012/01/> (последно консултиран на 15.05.2015)

³⁴ Брунбауер, У. Етнически местности: Батак като място на паметта и забравата. – В: Батак като място на паметта. Изд. Изток-Запад, С., 2007, с. 90–91. Вж. също изследването на Весела Лозанова „Динамика на съвременния музей“. Изд. „БИ“ООД, С., 1999.

на „реални“ предмети³⁵. Те съхраняват наследството във времето и го предават на следващите поколения. Затова по традиция се приемат за „хранилище“ на паметта, а напоследък все по-често се определят като *институции на културната памет*. Артефактите и запазените в музеите паметници от различни епохи, както и цялата музейна комуникация, са показателни за официалните политики на поддържане на паметта и за водещите идеи (трагично, героично) при създаването на общите места на памет на локалната или националната общност.

Културно-историческото наследство на град като Велико Търново определено притежава богат символен капитал. „Местата на памет“, които са предимно в централната и старата градска част, могат да бъдат окачествени като емблематични за общата памет на нацията. Музейните визуализации легитимират събития с национална значимост. Ярък пример в тази посока е Царевец, който присъства в менталната национална карта като метафора за величието и славата на Второто българско царство. Друг значим обект е музеят Възраждане и Учредително събрание, където през 1879 г. е приетата първа конституция. В колективния спомен тя е назована Търновската, именно защото с нея се свързва началото на модерната българска държавност.

Според Е. Иванова³⁶ съвременното общество все повече се превръща в консуматор на памет. Като резултат миналото започва да се мисли в по-голяма степен като *наследство*, отколкото като съпътстващо битие. Това, според нея, позволява днешните решения да зависят във все по-малка степен от едно или друго струпване на спомени, произведено от една или друга политическа конюнктура, и преориентират борбите между елитите за контрол над паметта към функциите на музеите и архивите. Споделяйки подобни концептуални схващания³⁷, обръщаме поглед към Велико Търново като град, който въплъщава идеята за дълъг исторически континюитет. Град-музей, в който „местата на памет“ са емблематични топоси на комуникацията минало – бъдеще. Своеобразен културен пейзаж, чиито пластове конструират обединяващ исторически разказ, който рефлексира позитивна самоидентификация на жителите му. Предложената педагогическа технология, апробирана в продължение на няколко години, мисли връзката музей-училище като по-динамична в ролята им на традиционен генератор на памет³⁸. *Помненето на миналото като наследство*, според нас, позволява ролята му в настоящето да се обвърже интердисциплинно, многопластово и емоционално с подготовката на подрастващите за социална комуникация от позициите на български *граждани*. В това е кодирано разбирането ни за историята като част от културата на съвременната нация.

³⁵ Брунбауер, У. Цит. съч., с. 90.

³⁶ Иванова, Е. Консенсуси на българската памет. – сп. Либерален преглед, 29.03.2012. <http://librev.com/2013-03-30-08-56-39/discussion/bulgaria/1537-2012-03-29-07-44-45> (последно консултиран на 15.05.2015).

³⁷ Имаме предвид и концепцията на Андре Шастел за връзката между града и знаците от миналото. Вж. Шастел, А. Понятието наследство. – В: Нора, П. Места на памет, с. 389.

³⁸ Много показателни са данните от проведеното през 2012 г. по проект на Националния исторически музей проучване на взаимодействието между музейната институция и училището. Вж. Сборник доклади „Маркетингово проучване и оценка на взаимодействието между музеите – училището и младите потребители“, НИМ, С., 2013.

ПЕЙЗАЖЪТ КАТО НАСЛЕДСТВО – ПЕДАГОГИЧЕСКИ ПРОЕКЦИИ

ТЕОРЕТИЧЕН БЛОК

Четенето е едно от първите големи интелектуални предизвикателства, с които трябва да се справи детето в училище. Да четеш означава да дешифрираш знаците така, че техният смисъл да стане ясен. Обикновено **четенето** се свързва с книгата и с литературните произведения. Терминът „четене“ се използва понякога и за писани материали, географски или пътни карти, дори за музика³⁹. По-широкото тълкуване на понятието отвежда към процеса на декодиране на знаци и символи, които в нашата съвременност придобиват все по-голямо значение. Постмодерната епоха наложи своя система за комуникация. Днес глобализиращият се свят функционира не чрез текст, а чрез образи и това ни поставя пред нови предизвикателства⁴⁰. Нежеланието на учениците да четат и тяхното предпочитание към възприемане на различни визуални източници – Интернет, телевизия, кино и видеофилми, комикси и др. представлява важен проблем за цялата образователна общност. Обучението не е самостоятелен процес и се развива на фона на определени обществени реалности. Затова особено актуален е въпросът какво прави училището, за да подпомогне практическата ориентация на подрастващото поколение в потока от информация, който постоянно го залива? Как да се увенчаят с успех усилията на съвременната педагогика, насочени към повишаване мотивацията на младите хора за четене и работа с писмени текстове? Сигурни ли сме, че на в края на своето образование нашите ученици ще имат формирани умения за критично отношение към реалните или фантазни образи, създадени и тиражирани от съвременните средства за комуникация?

Голяма част от ежедневните образи, които възприемаме, съзнателно или не, с които толкова сме свикнали, че не ги забелязваме, са свързани с **пейзажа** около нас. Той събира в себе си като във фокус звук, картина, време, територия, култура. От една страна пейзажът предполага някаква **пространствена рамка**. Човешките цивилизации възникват и се развиват в подходящи места и с течение на времето се адаптират към територията или я променят съобразно своите нужди и технологичните си възможности. Така например по един начин изглеждат достигнали-те до нас останки от селища в Древен Египет, по друг – от Антична Гърция. Начинът, по който се усвоява пространството край водна площ – море, езеро, река, е различен от този, при който населеното място възниква в планина или равнина.

Тази физическа ограниченост, която средата налага на обитаващата я група от хора, има и своите **времеви особености**. Пейзажът изобразява времето: той едновременно е резултат и терен на историята, той е отражение на взаимодействието човек-природа, той е жива памет, календар с много измерения. Също като средновековен пергамент всяко място съдържа следи от изчезналите системи, върху които се вписват новите, без да могат да изтрият изцяло предишните⁴¹. Пейзажът е важна част от нашето наследство, защото носи белезите на социалните продукти, на икономическите организации, на различните инструменти, създадени от човека в хода на неговото развитие.

Заедно с това пейзажът е и нашата **представа** за мястото, където живеем, или през което минаваме. И тази представа минава през различни филтри – етнически, културни, социални,

³⁹ Клеро, Жан-Луи. Интердисциплинарен прочит на пейзажа. – В: Интердисциплинарен прочит на пейзажа, Фабер, В.Търново, 2007, с. 9.

⁴⁰ Дичев, Ивайло. От принадлежност към идентичност. ЛИК, С., 2002, с. 36.

⁴¹ Клеро, Жан-Луи, Цит. съч., с.13.

личностни. Дори и моментното ни настроение оказва влияние върху образа, който възприемаме в момента. И ни кара да видим или да не забележим нещо.

Европейските държави полагат специални усилия за защитата и устойчиво управление на пейзажите. По инициатива на Съвета на Европа през 2000 г. е приета **Европейска конвенция за пейзажа**⁴². Само до ноември 2002 г. тя е подписана от 24 държави, между които и България. Нейните цели са защита, управление и поддържане на европейските пейзажи и организиране на европейско сътрудничество в тази област.

Конвенцията визира пейзажа като цяло, т.е. не само особено ценните в природно или културно отношение, а всички „всекидневни“ пейзажи. Като част от европейската култура, те са рамката, в която се развива човешкия живот, местата, от които израстват корените на идентичността и елемент от основите на европейския пейзаж от XXI век. Така конвенцията отнежда активна роля на обикновените хора не само във възприемането, но и в трансформацията на околната среда, предвиждайки стимулирането активната роля на гражданите по отношение възприемането и оценката на пейзажите и набелязва редица национални и международни мерки в изпълнение на своите цели. Сериозно място сред тях заемат дейностите по повишаване чувствителността на европейците и реализирането на специално обучение и образование в това отношение.

Третирайки пейзажа като жива култура, документът извежда на преден план културния принос и социалната ценност на всички пейзажи, като хвърля светлина върху огромното значение на взаимодействието природа/култура във формирането на пейзажите и по този начин стимулира интегрирането и сътрудничеството на науките. Според Конвенцията **пейзажът** обозначава част от територията, така както тя се възприема от населението, чиито характеристики са резултат от действието на природни и /или човешки фактори и техните взаимодействия. Създаден в очите, умовете и сърцата на тези, които го гледат, пейзажът не е синоним на околна среда. Както всички материални неща и той се „вижда“ през филтрите на паметта, разбирането и интерпретацията⁴³.

Динамичната съвкупност „пейзаж“ според Конвенцията има няколко измерения. Като пространствено и времево взаимодействие на човека с околната среда в цялото му многообразие и творчески проявления пейзажът се мени във времето и в пространството и представлява важна част от концепцията за устойчиво развитие. От своя страна сборът от значения, ценности и нематериални представи, които хората свързват с физическите компоненти на пейзажа (сграда, територия, дори цял континент), всъщност съставлява културното измерение на понятието.

ПРОГРАМИТЕ И ТЕХНИТЕ ВЪТРЕШНИ ВРЪЗКИ

Фактът, че възприемането на пейзажите има комплексен характер, налага и комплексен подход към възможностите за обучение, които те ни представят. Ако бъдат поставени в центъра на вниманието и ако бъдат експлоатирани за образователни цели достатъчно компетентно, те биха могли да бъдат богат ресурс на разнообразни педагогически технологии.

Внимателният преглед на българските учебни програми по история и цивилизация, география и икономика и изобразително изкуство в пети клас⁴⁴ показва, че те дават достатъчно възможности, ако се познават добре от учителите. При интердисциплинарния „срез“ **първата обща голяма проблематика се явява природното и културно-историческо наследство**,

⁴² При официалния превод на български език на Конвенцията е използвана немската дума *ландшафт* за определяне на понятието (което във френския оригинал звучи като пейзаж) и в съответствие с това названието на документа звучи като Европейска конвенция за ландшафта.

⁴³ Сп. Naturogra, №98, 2002, издание на Съвета на Европа.

⁴⁴ Текстове от учебните програми по-нататък са цитирани по официалния сайт на МОН <http://mon.bg/?go=page&pageId=1&subpageId=28> (консултиран последно на 13.05.2015).

където трите предмета си взаимодействат и се подпомагат взаимно. Очакваните резултати на ниво учебни програми тук са свързани с познаването на всички аспекти на наследството: характерни паметници от националната и световна култура, природното разнообразие и красотата на нашата планета, забележителни произведения на българското изкуство от различните епохи. Важна част от обучението представлява формирането на умения за извличане и представяне информация от/в подходящи изображения. И трите програми слагат акцента върху развиването на компетенции у учениците, необходими за писмено и визуално изразяване. В този план като че ли най-високо „вдига летвата“ обучението по изобразително изкуство, според чиято програма на ученика трябва да се даде възможност „да извършва действието *кодиране и декодиране* чрез взаимна замяна на словесни с изобразителни средства“.

Следващата **голяма пресечна област е свързана с хората и тяхната среда за живот**, видяна като динамична и променлива величина. Преподаването по *история и цивилизация* трябва да обясни взаимната връзка между природните условия, схващани преди всичко като декор на общественото развитие, и социалния живот. Като отделно ядро в програмата е изведен акцентът „човекът в историята“. От учениците се очаква да „дават примери и обяснява устойчивост и промени в начина на живот и в ценностите през различните исторически периоди“. Идеята за това как са живели обикновените хора през съответните исторически епохи, как се е променял манталитета и нагласите им, е сравнително нова за обучението по история. Проблем в това отношение е фактът, че учителите не разполагат с необходимата научна и методическа подготовка, а авторите на учебниците все още не могат да реализират прецизен баланс между политическа и всекидневна история, макар в учебниците да се открояват великите личности и да се срещат теми за ежедневието на хората.

По-ясно се откроява релацията природа-човек в учебната програма по *география и икономика* за 5 клас. В нея е изведено специално ядро „*Население, политическа и стопанска карта на света*“, поставящо акцент върху природата и условията, които тя предоставя за живот и стопанска дейност на хората. От учениците се очаква да познават видовете селища, да могат да обяснят причините за тяхното възникване и да разбират как природните условия предпоставят поминъка на хората в тях. Програмата прави връзка със стандартите по гражданско образование и залага формирането на набор от знания и умения, чрез които петокласниците да могат да „разбират връзката между стопанската дейност на човека и промените в околната среда и да обясняват някои природни бедствия и катаклизми с характера на човешката дейност“. Тази връзка ясно се откроява и в една от целите на програмата по изобразително изкуство, която предвижда „*дискутиране на естетически и екологически проблеми на околната среда*“.

Познаването на правила за работа с **източници на информация е важен общ компонент на трите програми**. Основните очаквани резултати от петокласниците са свързани с познаването на различните източници на информация и ползването на информация от тях. Програмите са съобразени със стандартите по гражданско образование, които предвиждат ученикът да може да „извлича елементарна информация, съдържаща се във фрагменти от исторически документи, в карти, таблици, картини“.

Обучението по история и цивилизация например предвижда в края на годината учениците да могат да „разграничават историческите източници – писмени и материални, както и писмените свидетелства на епохата от създадените от дистанцията на времето“. По-широко място заема тази проблематика в програмата по изобразително изкуство, която третира цялата „система от средства за визуална информация и комуникация“. Очакваните резултати вследствие на цялостната работа през годината са учениците да разчитат знаците и символите в средствата за визуална информация и комуникация и да могат да ги групират по видове от различни области. Нещо повече, те трябва да „анализират главните съставки на визуалния комуникативен продукт – текст и образ“. Тези умения програмата предвижда да бъдат формиращи на базата

на системно развивани зрителни представи чрез наблюдение на реална среда и познаване на изразните средства на визуалния образ. Важен елемент от изучаваните жанрове през учебната година е и пейзажът.

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ИНТЕГРИРАНЕ НА ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНИЯ ПРОЧИТ НА ПЕЙЗАЖА В ОБУЧЕНИЕТО

Напоследък **интердисциплинарният подход** става все по-популярен. Модерен съвременен подход, той прави опит да преодолее прекалената парцелираност на знанието и да навлезе в контактните зони на различните науки чрез едновременното прилагане на методите на няколко дисциплини при изучаването на даден обект. Подобен подход в научните изследвания открива нови възможности за научни открития и за разработването на нови изследователски полета.

В образованието интердисциплинарният подход е полезен с това, че подпомага и учители и ученици при преноса на знания от един учебен предмет в друг и им позволява да осъзнаят смисъла на обучението⁴⁵. Все още той се смесва с междупредметните връзки и е сравнително слабо разпространен не само сред образователната общност у нас, но и в чужбина.

В системата на средното образование най-лесно от организационна гледна точка е приложението на този подход в началния етап, където учителят води обучението по всички дисциплини. По-сериозни проблеми поставя преподаването на различните предмети от пети клас нататък. Учителите специалисти рядко се интересуват от обучението по другите предмети, не познават цялата учебна документация, прекалено са „затворени“ в хоризонтите на своята учебна дисциплина и рядко правят дори междупредметни връзки. Подобен тип преподаване има особено негативни последици върху учениците, които освен знания, усвояват и технологии за учене и приложение на наученото и в този смисъл до голяма степен копират своя преподавател.

Прилагането на интердисциплинарния анализ на пейзажа в конкретната училищна действителност в момента е възможно да бъде реализирано само в рамките на отделни часове по история и цивилизация, география и икономика, български език и литература и изобразително изкуство. Трудностите произтичат преди всичко от естеството на самата класно-урочна система, която не предполага такъв подход и не дава възможност за преодоляване на границите на отделните дисциплини. Липсата на учебно време и ограниченията, които поставят учебните програми, също са сериозни пречки в това отношение. Ако обаче учителите са достатъчно мотивирани и добре подготвени, би могло да се намери подходяща възможност със съдействието на училищното ръководство за провеждането на *бинарни* уроци, водени едновременно от двама, дори трима преподаватели в екип, които на практика показват на учениците възможността за пренос на знания от един учебен предмет в друг.

Реално за осъществяване е приложението на интердисциплинарния прочит на пейзажа в часовете по свободно избираема подготовка. В този случай учителят сам създава програмата, по която работи с учениците си. Направеният анализ на учебната документация ни накарва да смятаме, че е възможно подобна проблематика да се използва от съществуващите на много места групи за свободно избираема подготовка по краезнание. Вместо заключение ни се иска да подчертаем, че за момента интердисциплинарният прочит на пейзажа остава истинско предизвикателство за колегията, макар да дава неизчерпаеми възможности за интелектуално усъвършенстване на всички образователни актьори.

⁴⁵ Jacques Tardif. L'enseignement de l'histoire face aux défis de l'information et de la communication. Conseil de l'Europe, Strasbourg, 1999, p. 50.

ТЪРНОВСКИ ПЕЙЗАЖИ

ПРАКТИЧЕСКИ БЛОК

ЦЕЛИ:

1. Да бъдат усвоени знания за историческото развитие в устройството, разположението и функционирането на град Велико Търново.
2. Да бъде осъзнато динамичното взаимодействие човек/ природна среда в усвояването и променянето на пространството.

ВЪЗРАСТ: 12 – 13 години

ВРЕМЕ: 2 учебни часа

НЕОБХОДИМИ МАТЕРИАЛИ:

- листи А4 и химикали;
- фотоапарат/и;
- прозрачно фолио за шрайбпроектор и фулмастери;
- 3 цвята лепящи листчета;
- мултимедиен проектор.

ПРЕДВАРИТЕЛНА ПОДГОТОВКА:

- Учителят подготвя работните листи и избира гледните точки, от които ще наблюдават учениците, а при невъзможност часът да бъде проведен с наблюдение – подбира съответните изображения и изготвя мултимедийна презентация.
- Учениците наблюдават търновския пейзаж от Стамболовия мост и изпълняват предписанията от работните листи. Класът работи разделен на 5 групи, които наблюдават пейзажа съответно фронтално, наляво, надясно, нагоре и надолу от средата на моста. Ако учениците разполагат с фотоапарати или с телефони, хубаво би било да направят и няколко снимки, които могат да бъдат използвани при подготовката на домашната работа.
- Въз основа на извършеното наблюдение за домашна работа учениците получават задачата да съставят текст в рамките на 200 – 300 думи на тема: „Търновският пейзаж от Стамболовия мост“.

Варианти:

Ако учениците вече владеят алгоритъма и успешно го прилагат, задачата може да се усложни с допълнителен творчески елемент и да звучи по следния начин:

Наблюдавайте пейзажа от вашия прозорец (балкон) като използвате предписанието за наблюдение на пейзаж. Въз основа на него напишете текст в рамките на 200 – 300 думи на тема: „Търново от моя прозорец“ или „Любимият ми сезон в Търново, гледан от моя прозорец“.

Възможен е и съвместен подход с учителя по изобразително изкуство, който да подбира подходящи репродукции на търновски пейзажи, а учениците правят писмено описание на една от тях, като максимално се стремят да предадат емоциите на автора така, както са ги почувствали.

ДЕЙНОСТИ:

Дейност 1: Организационен момент.

Учителят подчертава необходимостта да разбираме това, което виждаме и привлича вниманието на учениците си към особеностите на пейзажа като терен и декор на историята, като място, където си взаимодействат човекът и природата и където това взаимодействие оставя ясни следи, които биха могли да ни дадат много информация, стига да можем да я намерим и разберем.

Дейност 2: Обобщаване на наблюдението.

В рамките на 15 минути (по 3 минути на група) учениците споделят резултатите от своята работа, постигнати в хода на осъществяването през предишния час наблюдение. По един представител на всяка група прочита домашната си работа. Обобщението на учителя насочва към втория етап – ретроспективния анализ.

Дейност 3: Групова работа с комбинация от текстове и изображения.

За около 15 минути учениците работят разделени на 3 групи върху раздадени от учителя работни листове. Те включват стари и съвременни снимки на Търново, както и откъси от наши и чужди исторически извори, отнасящи се до края на XIX и първите десетилетия на XX век. Сравнението проследява хронологията в развитието на града и неговите квартали като се стреми да очертае еволюцията и приемствеността във взаимодействието човек/природа. Всеки работен лист предвижда попълване на ключови думи в таблица, предназначена да помогне на учениците да открият развитието на търновските пейзажи през последното столетие. Освен в таблицата, работните групи нанасят ключовите думи и на цветните листчета, като използват определен от учителя цвят за всяка колона – например червено за елементите от пейзажа, които са съществували в миналото, зелен за тези, които продължават да съществуват до днес и жълт за новопоявилите се през последните 2–3 десетилетия. При представянето на резултатите от работата говорителите на групите залепват листчета в съответната колона на таблицата, представена като постер или начертана на дъската.

Дейност 4: Финална дискусия „Търново променя нас или ние променяме него?“

Последните десетина минути са предназначени за обобщение на работата, извършена през двата часа. Важно е по подходящ начин учителят да насочи учениците към устойчивите елементи на пейзажа, преживели последното столетие и към причините, които осигуряват този континюитет. Възможни въпроси за дискусия:

- Кои елементи на търновският пейзаж са изчезнали? Какво ги е заместило? Защо?
- Кои елементи продължават да съществуват? Как си обяснявате този продължителен „живот“? Какъв е характерът на причините – човешка намеса или природна даденост?
- Как мислите, Търново променя нас или ние променяме него?

РАБОТЕН ЛИСТ

ПРЕДПИСАНИЕ ЗА НАБЛЮДЕНИЕ⁴⁶

I. Очертайте основните линии

1. **Определете линиите на наблюдавания пейзаж – хоризонтални, вертикални, диагонални, криви, продължаващи или прекъснати.**
2. **Какъв е техният произход? Човешко дело или природна даденост?**
3. **Очертайте и класифицирайте тези линии: хоризонталните на един слайд, вертикалните – на друг. Използвайте два различни цвята.**
4. **Сложете двата слайда един върху друг. Така ще си създадете представа за пространството, за скелета на пейзажа.**

II. Определете формите и обемите

1. **Определете формите.** Използвайте различните елементи за повърхнина (триъгълници = планини или хълмове, четириъгълници = ниви, къщи и др.)
2. **Идентифицирайте различните строителни подходи:** има ли наслагане на широки хоризонтални слоеве или обратно, строено е във височина чрез системно монтиране на ясно различими вертикали.
3. **Определете пропорциите между обемите и повърхнините,** тяхното използване и тяхното значение.

III. Осмислете цветовете

1. **Използвайте цветовете като средство за класификация.** Определете цветовете на постройките, растителността, небето и водата, които оформят пейзажа. Какво е присъствието на петте основни цвята?
2. **Обърнете внимание на разделението на тоновете.** Кои преобладават? Защо?
3. **Анализирайте светлинните ефекти.** Променя ли пространството своя ежедневен тен вследствие на промяна в обичайното осветление?
4. **Как хората използват символно цветовете** (обществени сгради, строежи, пътища)?

IV. Идентифицирайте шумовете и миризмите

1. **Класифицирайте и идентифицирайте шумовете**
 - По произход (естествен, животински, човешки)
 - По ритъм, честота, интензитет

Помислете каква информация носят те за живота на този пейзаж и как допълват информацията, получена от гледката.

2. **Определете миризмите.** Какъв е техният произход? Как се променят те през различните епохи, в различните моменти на деня и през различните сезони?

V. Изберете говорител на групата и обсъдете как ще представите на съучениците си вашата работа

⁴⁶ Алгоритъмът е разработен въз основа на статията на Жан-Луи Клеро „Интердисциплинарен прочит на пейзажа“ – Вж. Интердисциплинарен прочит на пейзажа, Фабер, В. Търново, 2007, с. 9–23.

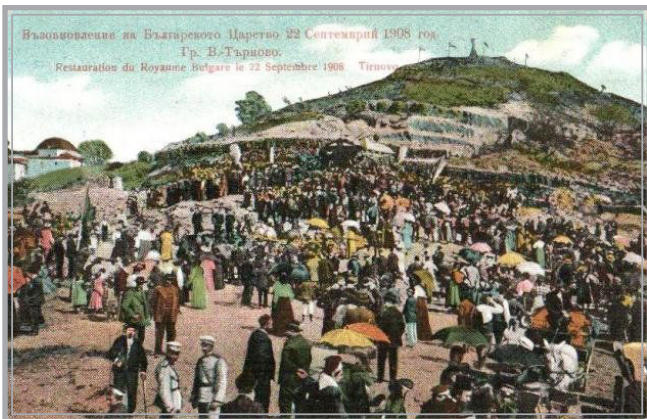
РАБОТЕН ЛИСТ

ПЪРВА ГРУПА

Добри Ганчев. Спомени за княжеското време. Изд. на Отечествения фронт, С., 1983, с. 55.

Голият баир обсипан с голямо множество свят. Цял град дошел, дошли и любопитни от околните села и паланки. Горещини – тропически, слънцето жули право в очите. Никаква сенчица, за да се подслони човек. Пот тече от челата на всички. Горките свещеници, как се измъчваха под тежките църковни одеяния!

Аз слушах речта на княза, молебствието и възгласа за здраве и благоденствие на духовенството, а взорът ми блуждаеше по околните баири. Боже господи, каква дива, каква мрачна местност! Нито дръвце, нито трън, нито даже тревица, голи чукари, канари, камънаци, негде разкъртени, разпаднали се от подземни трусове. Нито животно, нито птица! Само орли туктаме се вият в небесата.

Обявяването на българската независимост, Царевец, 1908.
<http://retrobulgaria.com/vt/pametnizi.html> (15.05.2015)

Царевец, снимка К. Котларска, 2006.

ВЕЛИКО ТЪРПОВО – МУЗЕЙ ПОД ОТКРИТО НЕБЕ

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ:

1. Прочетете текста и разгледайте внимателни снимките.
2. Сравнете начина, по който е изглеждал Царевец преди сто години и днес.
3. Определете кои са новите елементи в пейзажа на Царевец. Предположете кога и как са възникнали? Обяснете защо.
4. Попълването на ключовите думи в следната таблица ще ви помогне да отговорите систематизирано на въпроса.

ЕЛЕМЕНТИ ОТ ПЕЙЗАЖА		
ПРЕУСТАНОВИЛИ СЪЩЕСТВУВАНЕТО СИ	ПРОДЪЛЖАВАЩИ ДА СЪЩЕСТВУВАТ И ДНЕС	НОВОПОЯВИЛИ СЕ

РАБОТЕН ЛИСТ

ВТОРА ГРУПА

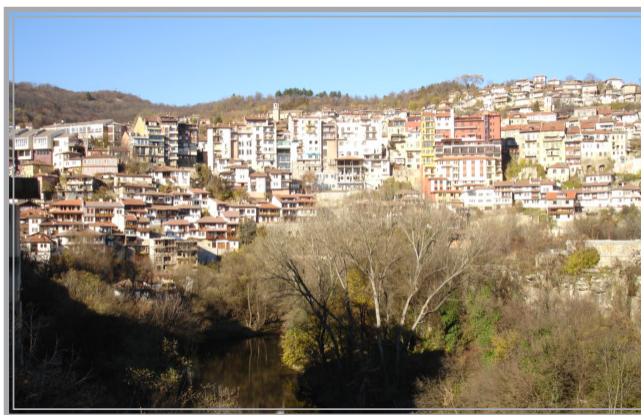
Феликс Дж. Кох. Търново – градът на висящите градини. Октомври 1907, с. 10–17. В: National geographic magazine, 2007, специално издание „България в архивите на NGM“, с. 10.

От гарата тръгваше хубав селски път, по който ни понесе файтонът – между отчасти покрити с дървета високи урви, които стигаха до жълтеникави скали, издигащи се от красива, виеща се река. Далеч напред имаше други скали и на тях беше кацнал градът – Прекрасното Търново, всяка къща в което е окъпана в цвят: покривите с червени печени керемиди, стените боядисани в излинали розови и кафяви цветове, стрехите и корнизите подсилени с тежки, почернели от времето греди. Жълто и синьо красяха други къщи. Спряхме, за да се насладим на перспективата – все едно Неапол, гледан от морето, – защото и тук къщите са на по три или дори на по пет етажа, нещо изключително рядко за архитектурата на Ориента.

ВЕЛИКО ТЪРНОВО – МУЗЕЙ ПОД ОТКРИТО НЕБЕ

Ученички от девическата гимназия на Стамболовия мост, личен архив на Анка Дончева, 1934.

Изглед от Стамболовия мост, снимка на Кина Котларска, 2006.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ:

1. Прочетете текста и разгледайте внимателни снимките.
2. Сравнете начина, по който е изглеждал пейзажът от Стамболовия мост някога и днес.
3. Определете кои са повече – новите елементи в пейзажа или старите. Обяснете защо.
4. Попълването на ключовите думи в следната таблица ще ви помогне да отговорите систематизирано на въпроса.

ЕЛЕМЕНТИ ОТ ПЕЙЗАЖА		
ПРЕУСТАНОВИЛИ СЪЩЕСТВУВАНЕТО СИ	ПРОДЪЛЖАВАЩИ ДА СЪЩЕСТВУВАТ И ДНЕС	НОВОПОЯВИЛИ СЕ

РАБОТЕН ЛИСТ

ТРЕТА ГРУПА

Феликс Дж. Кох. Търново – градът на висящите градини. Октомври 1907, с. 10–17. В: National geographic magazine, 2007, специално издание „България в архивите на NGM“, с. 13.

Големият чар на Търново обаче се крие в неговите балкони. Всеки дом – а трябва да се помни, че в по-близките части на Изтока дом и дюкян са синоними – има в средата на фасадата на втория етаж врата, в по-голямата си част от прозорчето стъкло, която се отваря към малък балкон, където през цялото лято цъфтят олеандрови храсти в тежки зелени качета.

Но нека се върнем на балконите. Много от тях не се задоволяват с олеандрите, ами имат опънати отгоре си свод от лоза, така че българската дама да се скрие в беседката от листа, от която на воля да къса висящите сладки гроздове и да хвърля люспите по минувача в тясната алея...

Търновска къща, снимка Дора Недева, 2015.

Главната улица във В.Търново, снимка Кина Котларска, 2015.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ:

1. Прочетете текста и разгледайте внимателно снимките.
2. Сравнете начина, по който са изглеждали къщите в Търново някога и днес.
3. Определете кои елементи от архитектурата са се запазили и кои не. Обяснете защо.
4. Попълването на ключовите думи в следната таблица ще ви помогне да отговорите систематизирано на въпроса.

ЕЛЕМЕНТИ ОТ ПЕЙЗАЖА		
ПРЕУСТАНОВИЛИ СЪЩЕСТВУВАНЕТО СИ	ПРОДЪЛЖАВАЩИ ДА СЪЩЕСТВУВАТ И ДНЕС	НОВОПОЯВИЛИ СЕ

НАСЛЕДСТВОТО НА ВЕЛИКО ТЪРНОВО – ДИДАКТИЧЕСКИ ИДЕИ

МЕСТА НА ПАМЕТ

МУЗЕЯТ КАТО МЯСТО НА ПАМЕТТА

ТЕОРЕТИЧЕН БЛОК

Понятието *места на памет* е въведено в научно обръщение от известния френски историк Пиер Нора. То логично се вписва в цялостното развитие на френската школа на Анализите, формирала важно течение в съвременната историография. Характерни черти на историческите изследвания, принадлежащи към нея, са комплексните подходи към миналото и съчетаване възможностите на различните социални науки при анализа на общите интердисциплинарни полета на научни изследвания.

Тръгвайки от идеята, че обществата помнят също както и хората, Нора обосновава своята концепция за местата на паметта, които управляват присъствието на миналото в настоящето. В тях е вплътен спомена, който социумът не иска да загуби и който периодично се реактуализира чрез провеждането на определени чествания или възпоменания, предназначени да запазят колективната памет. Според него тези места имат три важни характерни черти⁴⁷. Първата е материална, в смисъл, че те са веществени и съществуват в реалността. От тях израстват корените на паметта – за нея местата на памет играят същата роля, която имат събитията за историята. Втората е, че са символични, имат знакова функция и поради тази причина играят важна педагогическа роля – те възпитават. И третата тяхна характеристика е, че имат определени функции – да спрат забравата и да вплътят максимум значение в минимум знаци. Иначе казано, те са *действащи* – периодично са център на обществени събития или чествания или се посещават постоянно – организирано или индивидуално.

В този смисъл има разлика между музея и местата на паметта, макар всъщност музеят да играе определена роля в опазване паметта на определена човешка общност. Не всеки музей може да бъде място на паметта. Според смисъла, който влага Пиер Нора в понятието, такива във В.Търново са Царевец, църквата „Св. 40 мъченици“ и Учредителното събрание – места със силно символично звучене за всеки българин⁴⁸. Музеите обаче съхраняват нашата колективна памет, те осъществяват комуникацията на настоящето с миналото и в това отношение са институции от същия порядък като архива и библиотеката, образователната система и изкуството като цяло. Специалистите отбелязват, че функционирането на културата, разглеждана като съвкупност от различни културно-исторически кодове, и приемствеността между поколенията, са възможни само като резултат от социалното взаимодействие. Способността на участниците в комуникацията да оперират с определените кодове се явява необходимо условие за възможността да се осъществи информационен обмен при предаването на културната традиция⁴⁹. Процесът на транслиране и усвояване на информация създава възможности за манипулация

⁴⁷ Nora, P. Entre Mémoire et Histoire. p. 17–42. In: Les lieux de mémoire, sous la dir. de Pierre Nora, t.I, La République, Gallimard, 1984, p. 34.

⁴⁸ Достатъчно е да припомним, че през 2008 г. Царевец бе до последно сред фаворитите за избор на символи, които се очаква БНБ да предложи за изобразяване на българското евро.

⁴⁹ Беззубова, О. Теория музейной коммуникации как модель современного образовательного процесса. Коммуникация и образование, с. 418–427. – В: Сб. статей, под ред. С. И. Дудника, Санкт Петербург: Санкт-Петербургское философское общество, 2004. Цит. по <http://www.anthropology.ru/ru/texts/bezzubova/theory.html> (консултиран последно на 14.08.2008).

и в крайна сметка в колективната памет остават следи, различни от първообраза⁵⁰. Функционирането на музеите като културни и образователни институции ни поставя поне три важни въпроса⁵¹. На първо място, какво е общото предназначение на историческите предмети, събрани в тях: да разкажат какво се е случило? И кое е достойно да бъде разказано? Вторият свързва историята с паметта: историята, режисирана от музея, всъщност е един вид интерпретация и реконструкция на миналото. Кой, как и защо я прави? И третият въпрос е свързан с това как в музея е представен образа, който дадена общност има за себе си, как това допринася за подхранването на историческата памет и за постоянната реинтеграция на съответната общност.

Културно-историческото наследство също може да служи като място на паметта. Оформянето на наследството преминава през неговото класифициране, описване и архивиране. От момента, в който един предмет стане елемент на наследството и се извади от обичайната си среда, обикновено отдалечена географски и хронологически, неговият смисъл се променя. Той придобива други функции и ново ценностно значение, което не му е било свойствено в хода на предишното му съществуване. Възможно ли е оценката му като елемент на наследството, направена от специалистите, да бъде приета от всички? Дълготрайната памет е много по-свързана с приятните чувства, отколкото с притежанието. Затова най-важна е емоцията, която предизвиква наследството. Но какво изпитва в музея един обикновен човек пред сбирката от понякога непонятни предмети, отдавна излезли от употреба? Необходима е доста култура и убеждение, за да изпиташ нещо повече освен интерес към необичайното. Необходимо е да се познават кодовете на комуникация с миналото, за да се изпита онова радостно чувство за съприкосновение с наследството, за което говорят специалистите⁵².

Освен това важно е да се отбележи, че една вещ, влизайки в музейния фонд, не само придобива нова ценност или ново качество, тя има определен смисъл само в колекция или само като част от цялата експозиция, т.е. тя трябва да бъде съотнесена към другите експонати в музея. По този начин музеификацията на обекта винаги е свързана с изземането му от ежедневния контекст и интегрирането му в нова, изкуствено пораждаща смисъл система⁵³. Проблемът е как учениците да разберат този смисъл? Достатъчен ли е само екскурзоводът или изнесената от него беседа? Или съществуват възможности за учене чрез опита и за самостоятелно конструиране на знания, които музеят предлага?

Ако приемем идеята, че същността на образованието се свежда до овладяването на определено количество културни кодове, позволяващи на хората адекватно да взаимодействат с културната среда и другите в нея⁵⁴, то тогава потенциалът на музея като образователна институция би могла да се търси в по-различна плоскост. Образованието като процес на приобщаване към културните кодове изисква освен овладяване на научното знание и усвояване на ключови компетенции за комуникация, нагласи за учене през целия живот и стратегии за самостоятелно конструиране на знания въз основа на опита. Имайки предвид глобалната промяна, свързана с развитието на електронните средства за масова информация и информационните технологии, можем да говорим за все по-нарастващата нужда от интегриране на визуалните средства и на конструктивистките подходи в традиционната образователна практика.

⁵⁰ За механизмите, с които обществата „помнят“ и „забравят“ вж. Рикьор, П. Паметта, историята, забравата. „Сонм“, С., 2006; История, разказ, памет (под ред. на Ив. Знеполски), С., 2001.

⁵¹ Charléty Véronique. Fragment de mémoire. Le musée historique allemand de Berlin, p.133–155. In: Politix, Année 1996, Volume 9, Numéro 33, p. 3, <http://www.persee.fr/index.do> (consulté le 23.03.2008).

⁵² Chastel André, La notion de patrimoine, p. 407–450. In: Les lieux de mémoire, sous la dir. de Pierre Nora, t. II, La Nation, Gallimard, 1986, p. 444.

⁵³ Беззубова, О. Пространство музея и проблема аксиологической переориентации, с. 12–14. – В: Музей. Общество. Религия: Аспекты взаимодействия. К 70-летию Государственного музея истории религии. Материалы IX Санкт-Петербургских религиозно-исторических чтений. Санкт Петербург, 2002. Цит. по <http://www.anthropology.ru/ru/texts/bezzubova/space.html> (консултиран последно на 13.08.2008).

⁵⁴ Беззубова, О. Теория музейной коммуникации как модель современного образовательного процесса. Коммуникация и образование, с. 418–427. – В: Сб. статей. под ред. С. И. Дудника, Санкт Петербург: Санкт-Петербургское философское общество, 2004. Цит. по <http://www.anthropology.ru/ru/texts/bezzubova/theory.html> (консултиран последно на 14.08.2008).

Как да подготвим посещение в музей? Какви практически стъпки трябва да бъдат спазени, за да изиграе необходимата роля това посещение? На първо място – в зависимост от целите на урока да се прецени каква ще е ролята на музейната експозиция. Дали тя ще бъде използвана само като илюстрация на думите на учителя или ще служи за основа при конструиране на собствени знания от страна на учениците. Това означава прецизна предварителна подготовка, посещение на учителя и консултация с музейните специалисти, намиране на точното място на визитата в учебната програма и съответно – в учебния процес.

Предложените в приложенията работни листове са примерни⁵⁵ и могат да се адаптират според различната ситуация. Важно е да се спазват основните съдържателни моменти в тях, за да има ефект от посещението в музея или друг обект на културното наследство. Не бива да се пропуска акцента, поставен върху сензорните възприятия на учениците – подрастващите помнят по-лесно след като „преживеят“ наследството.

Една от особеностите на наследството е, че работата с него дава възможности за интердисциплинарен подход, а оптимални резултати се постигат при комбинираното прилагане на разнообразни интерактивни технологии за учене. Добре се приемат в практиката различните изследователски ученически проекти. Като ориентир биха могли да бъдат открити няколко етапа при разработването им:

I етап: Събиране на информацията

- Активно изследване на място (например посещение в музей), проучване на проблематиката по създадени за целта въпросници.
- Специален акцент върху сензитивните усещания и емоциите.
- Събуждане на интереса, наблюдение и размисъл.
- Важно място заема ролята на учителя да дозира/ориентира към информацията.

II етап: Обработка на информацията

- Класифициране на информацията по теми и подтеми.
- Осмисляне и анализ на събрания материал.
- Интегрирането му в рамките на изучаваното по различните учебни предмети.

III етап: Допълване на информацията чрез ново тематично проучване

- Използване на други архиви, исторически документи, музеи.
- Анкетиране на различни партньори – събиране на устни свидетелства.

IV етап: Изработване на собствен продукт – доклад, есе, реферат, презентация, CD и т.н. – и представянето му пред класа, пред родителите, или на друг извънучилищен форум.

⁵⁵ Листовите са адаптирани по помагало, издадено от ЮНЕСКО през 1999 г. и преработено през 2002 г. <http://whc.unesco.org/fr/educationkit> (консултиран последно на 26.02.2015).

ИМЕ ДАТА
УЧИЛИЩЕ КЛАС

РАБОТЕН ЛИСТ

ПОСЕЩЕНИЕ НА ОБЕКТ НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО

Име на посетения обект :

ПРЕДИ ВИЗИТАТА

– отбележете вашите очаквания

.....
.....

– посочете какво искате да узнаете, да научите

.....
.....

ПО ВРЕМЕ НА ВИЗИТАТА

Нарисувайте на гърба на фиша елемент или част от паметника, която особено много ви хареса. Отбележете данни, дати и цифри, които научихте за паметника:

.....
.....

Какво усещате със сетивата си: когато затворите очи, опишете какво чухте, какви миризми усетихте. Опишете тази страна на паметника, която най-силно ви впечатлява:

Звуци:

Миризми:

Изглед:

СЛЕД ВИЗИТАТА

Отговори ли визитата на вашите очаквания? да не

Обяснете защо:

.....
.....

Смятате ли, че този паметник е важен? да не

Обяснете защо:

.....
.....

Други коментари:

.....
.....

Дата:

Подпис:

ИМЕ ДАТА

УЧИЛИЩЕ КЛАС

РАБОТЕН ЛИСТ

ИЗУЧАВАНЕ НА МУЗЕЕН ЕКСПОНАТ

Аспекти за наблюдение	Въпроси	Бележки	Необходими допълнителни проучвания
Физически характеристики	<ul style="list-style-type: none"> • Какъв е неговият цвят? • Има ли мирис? • На какво прилича? • От какво е направен? • С естествен произход ли е или е човешко творение? • Запазена ли е неговата цялост? • Променян ли е (адаптиран, поправян)? • Употребяван ли е? 		
Изработка	<ul style="list-style-type: none"> • Как е направен – на ръка или с помощта на машина? • На части ли е изработен? • Как е монтиран? • Декориран ли е? • От какви материали е направен? • С каква техника е изработен – струговане, отливане, отпечатване, тъкане... 		
Функция	<ul style="list-style-type: none"> • За какво е служил предметът? • Имал ли е друга употреба? 		
Концепция	<ul style="list-style-type: none"> • Отговаря ли на употребата, за която е бил предназначен? • Подходяща ли е декорацията (ако има такава) за предназначението му? • Харесва ли ви външният му вид? • Как бихте го изработили вие ? 		
Стойност	<ul style="list-style-type: none"> • Каква е стойността му за: • тези, които са го направили? • тези, които са го използвали? • тези, които са го запазили? • вас? • музея? • колекционерите? 		

ЦАРЕВГРАД ТЪРНОВ – СЛАВАТА НА АСЕНЕВЦИ

ТЕОРЕТИЧЕН БЛОК

Кога „оживява“ историята? Как е възможно „преживяването“ на миналото? В състояние ли е съвременният музей да предложи на посетителите отворен диалог с миналото? В търсене отговори на тези и много други въпроси обръщаме поглед към възможностите, които предоставя Мултимедийния посетителски център „Царевград Търнов“⁵⁶.

Неговото откриване на 16 февруари 2013 г. се превърна в културно събитие не само за старостоличани, а предизвика траен позитивен интерес в национален мащаб.

В експозиционните зали, които заемат площ от 870 кв. м, на два етажа са разположени 28 силиконови скулптури на знакови личности от Второто българско царство. Особено впечатляващи са фигурите на цар Калоян и цар Иван Асен II, с имената на които се свързва величието на средновековния Търновград. Техен автор е скулптурът Борис Борисов. Фигурите са в естествени размери. Изработени са от гипс, силикон и полиестерна смола, но в публичното пространство Центърът е популярен като „музей на восьмичните фигури“.

По уникален и атрактивен начин – скулптурите са сред композиции от стенописи, макети, вещи – е визуализиран живота на средновековното българско общество. Пред погледа на посетителите „оживява“ отминалото време и той „заства“ до едни от най-известните исторически личности от онази епоха – цар Калоян по време на коронацията от папския кардинал Льв, император Балдуин Фландърски – в сцена с неговото пленяване след битката при Адрианопол през 1205 г., цар Иван Асен II със съпругата му Ирина Комнина по време на аудиенция на унгарски пратеник в обкръжението на патриарха и болярите. Възстановки на жилища, на грънчарска работилница, на исторически сцени и многобройни експонати възкресяват царската и войнската слава на Асеновата династия, създават реална визия за проявите на духовността – за развитието на книгите, на зографството, на благотворителността.

Средновековната атмосфера се „уплътнява“ от специални аудио-визуални светлинни ефекти и озвучаване, в което са вплетени мотиви от авторска музика на етно-формация ИРФАН.

За увлечените почитатели на Клийо, музата на историята, които искат да се докоснат в детайли до богатата история на Търновград като символ на царственост, войнска слава и духовна мощ, музеят предоставя модерно техническо оборудване – мултимедийна зала за проекции на филми и 5 сензорни екрани с информация за Второто българско царство.

Създадената интерактивна музейна среда открива многообразни възможности за активна педагогика. Тя е особено подходяща за ученици от началните класове и прогимназията, за които пътят към историята, „построен“ върху силата на изкуството – визуално, театрално, музикално – минава през участието на всички сетива и гарантира дълбоко и трайно осъзнаване на случилото се в миналото. Музейното пространство осигурява „среща“ с нова информация – вселена, в която всеки участник е въвличен в колективен процес, в който му се предоставя възможност самостоятелно да види, да чуе, да почувства, да направи, т.е. да съ-преживее славата на средновековния Търновград.

⁵⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=Wp3v0Bs9Oek>, <http://www.velikoturnovo.info/bg/vosachni-figuri-veliko-tarnovo/> (консултиран на 26.02.2015).

ЦЕЛИ:

1. Разширяване на знанията за Второто българско царство по времето на Асеневци и осмисляне мястото на Търново в историята на Средновековна България.
2. Формиране на представа за промените и приемствеността в обществено-политическия и икономическия живот на средновековните българи и спецификата на основните стопански и културни дейности.
3. Развиване на умения за извличане на основна информация от визуални източници и трансформирането ѝ в писмена и графична форма.
4. Утвърждаване на нагласи за уважение и опазване паметниците на националното културно-историческо наследство.
5. Развиване на умения за работа в екип и поемане на отговорност за изпълнение на индивидуалните задачи като част от общо изпълняван план.

ВЪЗРАСТ: 12–14 години

ВРЕМЕ: 2 учебни часа

НЕОБХОДИМИ МАТЕРИАЛИ:

Работни листове; цветни моливи, флипчарт, листи за флипчарт, изображения от основните музейни експозиции, маркери.

ПРЕДВАРИТЕЛНА ПОДГОТОВКА:

- Учителят предварително посещава мултимедийния център и консултира с музейните специалисти конкретни идеи за самостоятелните дейности на учениците. Уточняват се времеви ангажимент и организацията на посещението: последователност на движението на учениците из залите, мястото на общите дейности, ангажиментите на музейните специалисти към самостоятелната работа на децата.
- Подготвят се необходимите материали за урока⁵⁷.

ДЕЙНОСТИ:

Дейност 1.

Началото на дейностите в музея може да бъде организирано по различен начин, съобразно основната идея на учителя и спецификата на ученическата аудитория (възраст, интелектуални умения, психологически особености). Удачно е най-напред думата да бъде предоставена на музейния специалист, за да „въведе“ младите хора в уникалния начин, по който е представена историята на средновековния Търновград. Ако посещението е планирано под формата на ролева игра, е необходимо учителят и екскурзоводът да синхронизират функциите си, така че от самото начало учениците да бъдат въввлечени в индивидуално „преживяване“ – *пътуване във „Времето на царете“* – чрез изпълнение на познавателните задачи. Много е важно преподавателят да обясни ролите на отделните екипи, начините, по които ще се осъществи събирането

⁵⁷ Използвани са изображения от личния архив на автора. С благодарност за съдействието г-н Иван Църков, директор на РИМ – В. Търново, и за техническата обработка – на Мария Желязкова, студент във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“.

на информацията в хода на самостоятелната изследователска работа, както и презентирането на крайните резултати.

Дейност 2.

В рамките на следващите 40 минути учениците, разделени на екипи, проучват отделните композиции на музея. Всеки ученик разполага с работен лист, задачите в който са организирани така, че да позволят извличане и обработване на максимално количество информация по конкретната тема: *светът на болярите, светът на технитарите, бойната слава на българите, пространството на творците*. Заглавията на работните листове и задачите в тях са примерни, т.е. те могат да бъдат променяни или адаптирани според идеята на учителя за урока. Целта в случая е да се надградят знанията, усвоени в часовете по история и цивилизация, като учениците бъдат провокирани творчески да осмислят, през призмата на собствената си рецепция, основни топови от средновековното минало – места, събития, личности, рамкиращи съвременното чувство за национална принадлежност.

При по-големи ученици, например в VIII клас, се предполага познавателните задачи да бъдат организирани на равнище анализ – оценка – синтез. Възможности се откриват по посока на проблеми, визиращи контактните зони на цивилизацията, опозицията конфликти – контакти между Изтока и Запада, спецификата на феодализма, ролята на България като център на Православието, и т.н. Препоръчително е да се предвидят задачи за самостоятелно фиширане на информация от Интернет или посещението в музея да се реализира в рамките на проектно-базирано обучение. Последното е удачна форма за учебна работа и с ученици от XI клас.

Дейност 3.

На основата на информацията от работните листове екипите могат да създадат постери, да подготвят устно представяне (с говорител или групово), да представят диалог, сценка или пантомима. Представянето на резултатите от екипната работа позволява всички ученици да преминат през експозициите на музея. Постъпателното движение на общата група и смяната на ролите при поднасяне на информацията създават един своеобразен диалог между артефактите и посетителите, който има своя вътешна динамика и различни нива на комуникация, в който учителят и експертите от музея са равнопоставени партньори. Те подпомагат конструирането на знанията, задават уточняващи въпроси, допълват и конкретизират изложението на учениците. Обобщавайки отговорите на екипите в края на занятиято, преподавателят създава върху флипчарт колаж от подбрани изображения от композициите, които визуализират основното послание на урока.

Дейност 4.

Дебрифингът от занятиято насочва вниманието към индивидуалната рецепция на участниците и „хвърля“ мост към съвременното и към местата на памет, свързани със славата на Асеневци.

Възможни въпроси за обратна връзка:

- Кои елементи на музейната експозиция бяха най-интересни за вас? Защо?
- Какво от видяното в музея допълва впечатленията ви от посещението на крепостта Царевец?
- Кои елементи от „Времето на царете“ продължават да съществуват и днес? Какво се е променило в света около нас? Има ли неща, които бихте искали да са част от всекидневието ви?
- Какво е важно да съхраним за бъдещето?
- Какво бихте направили вие, ако сте кмет на Търново, за да запазите/ обновите/ популяризирате славата на средновековната столица?

РАБОТЕН ЛИСТ

ВРЕМЕТО НА ЦАРЕТЕ – СВЕТЪТ НА БОЛЯРИТЕ

ЗАДАЧА 1.

Стъпка 1.

Открийте вашата композиция сред експонатите на музея! Използвайте като ориентир предложеното изображение

Стъпка 2.

Каква сцена е представена?

.....
Кои са участниците?

.....
Какъв е основният цвят на дрехите на персонажите, които са в центъра на композицията?
Защо, според вас, е избран точно този цвят?

.....
.....

Стъпка 3.

Разгледайте внимателно външния вид на централните фигури – облекло, обувки, прическа

– Съставете списък на всички елементи, които показват положението им в йерархията на средновековното общество.

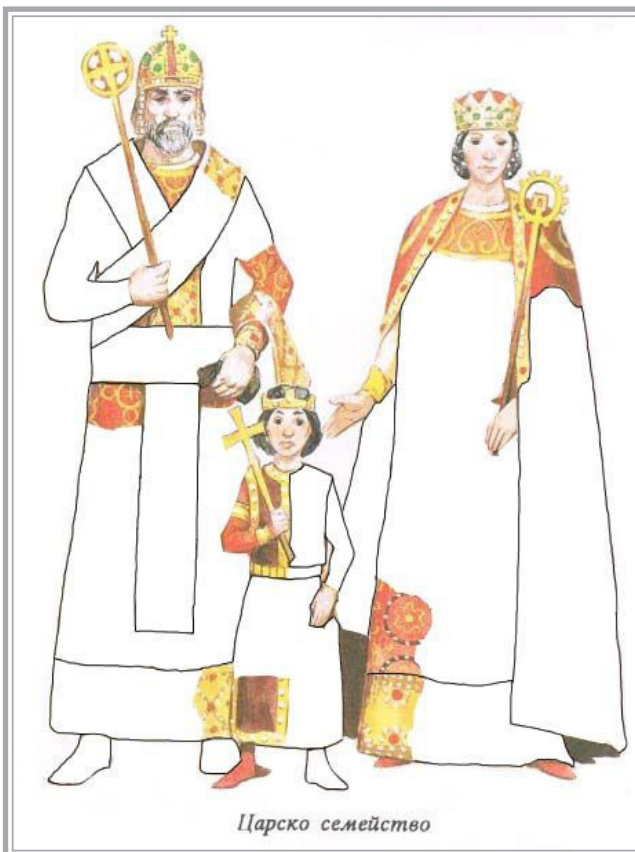
.....
.....

– Обърнете внимание на предметите, които не познавате. За техните названия потърсете помощ от музейния сътрудник!

.....
.....

Стъпка 4.

Използвайте получената информация, за да довършите и оцветите рисунката.

ЗАДАЧА 2.

За да опишете света на аристократите, идентифицирайте сред експозицията и проучете болярското жилище. Използвайте като опори следните ключови думи и изрази:

– материал, от който е направено жилището

– мебели и обзавеждане

– осветление

– украса

ЗАДАЧА 3.

Представете си, че живеете във времето на Средновековието. Какви съвети бихте дали на вашите деца?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Ако имате въпроси – потърсете съдействие от музейния специалист!

РАБОТЕН ЛИСТ

ВРЕМЕТО НА ЦАРЕТЕ – СВЕТЪТ НА ТЕХНИТАРИТЕ (ЗАНАЯТЧИИТЕ)

 ЗАДАЧА 1.

Идентифицирайте композициите, свързани с изображенията в таблицата. Проучете отделните занаяти. Систематизирайте информацията по зададените показатели.

ЗАНАЯТИ (название)	ОСНОВНИ ВЪПРОСИ			
	Какви предмети/ стоки се произвеждат?	От какъв материал?	С какви инструменти работи майсторът?	Къде се употребяват/ За какво служат?
				
				
				
				

 ЗАДАЧА 2.

Дорисувайте и оцветете счупеното парче от чинията!

ЗА ЛЮБОЗНАТЕЛНИТЕ!

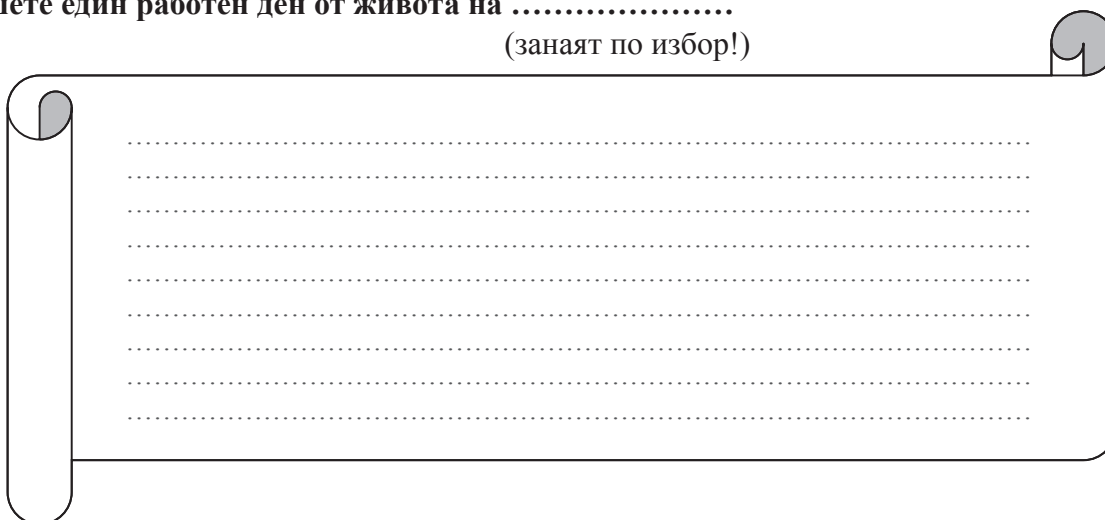
Кои социални групи на средновековното общество са ползвали съдове от сграфитокерамика?

Каква специфична технология се прилага при производството на този вид керамични съдове?

 ЗАДАЧА 3.

Опишете един работен ден от живота на

(занаят по избор!)

Ако имате въпроси – потърсете съдействие от музейния специалист!

РАБОТЕН ЛИСТ

ВРЕМЕТО НА ЦАРЕТЕ – БОЙНАТА СЛАВА НА БЪЛГАРИТЕ

ЗАДАЧА 1.

Открийте вашата композиция сред експонатите на музея! Използвайте като ориентир предложеното изображение.

ОБСЪДЕТЕ:

- Кой исторически момент е представен?
- Кои са основните персонажи?
- Защо е важна тази военна победа на българската армия?

ЗАДАЧА 2.

Сравнете въоръжението на двете централни фигури. Открийте общото и различното.

ОБЩО:

1.
2.
3.
4.
5.

РАЗЛИЧНО:

1.
2.
3.
4.
5.

ЗАДАЧА 3.

Какви оръжия са използвали средновековните българи? Направете самостоятелно проучване на тази секция, като представите три експоната (по избор).

Въпроси	ОРЪЖИЯ		
От какъв материал се изработва оръжието?			
Как се обработва материалът?			
Кои са елементите на устройството?			
Какви са възможностите на това оръжие?			
Направете скица (рисунок)			
Посочете основните качества на средновековния български войн!			

Ако имате въпроси – потърсете съдействие от музейния специалист!

РАБОТЕН ЛИСТ

ВРЕМЕТО НА ЦАРЕТЕ – ПРОСТРАНСТВОТО НА ТВОРЦИТЕ

ЗАДАЧА 1.

Стъпка 1.

Открийте вашата композиция сред експонатите на музея! Използвайте като ориентир предложеното изображение.

Стъпка 2.

Проучете, с помощта на музейния специалист, как били създавани средновековните книги.

Използвайте като опори следните въпроси:

- Какъв материал бил използван за писане през Средновековието?
.....
- Как били украсявани книгите?
.....
- Какво отличавало изписването на началните (инициалните) букви?
.....
- Колко време било необходимо, за да се създаде една книга?
.....

Не пропускайте да потърсите съдействието на музейния специалист!

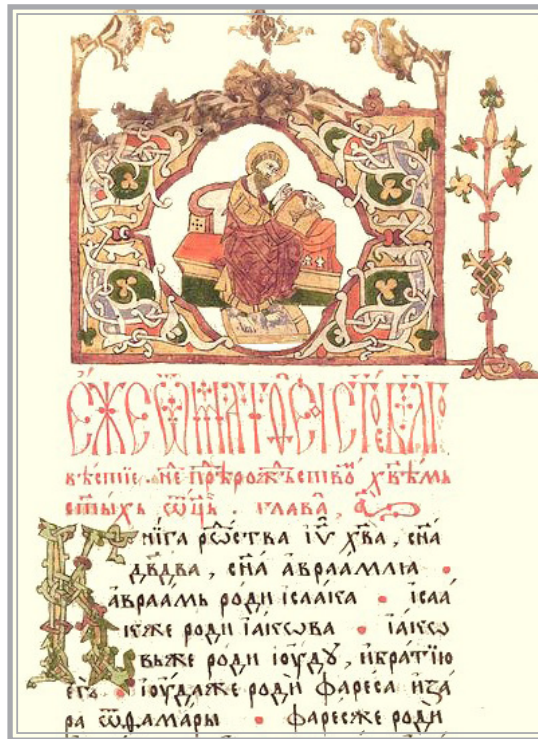
ЗАДАЧА 2.

Използвайте информацията от двата документа, за да допълните нови детайли за процеса на създаването на средновековната книга.

Док. 1.

Евангелието „...биде преведено от гръцки слова в нашата славянска реч и бе положено за показ; биде обковано отвън с позлатени дъски, а вътре биде украсено художествено от живописци с живоотворни образци на господата и на неговите славни ученици, (изписани) със светли шарки и злато.“

Из: Похвала на цар Иван Александър,
Лондонско четвроевангелие, 1356 г.

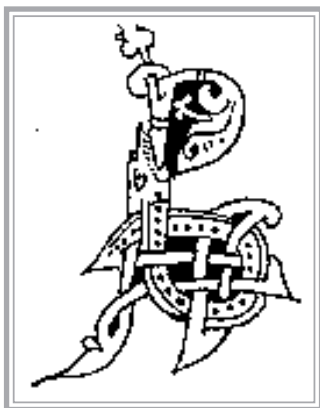
Док. 2.

Източник: http://paisihilendarski.blogspot.com/p/blog-page_6443.html (14.05.2015).

ЗАДАЧА 3.

Представете си, че сте на ваканция в средновековно Търново. Решавате да напишете писмо до родителите си, в което да изрисувате първата буква от името си според тогавашните правила.

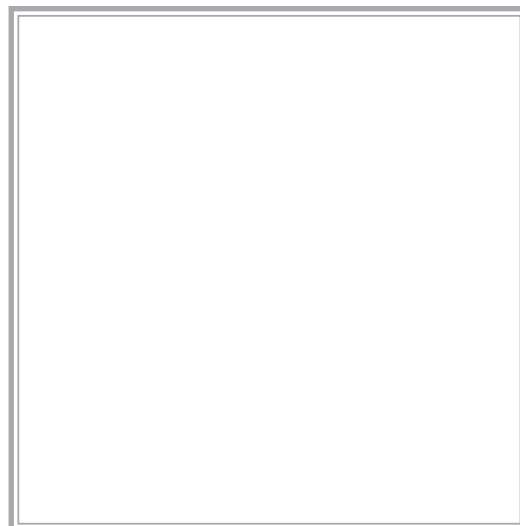
Използвайте за ориентация предложения модел. Повече възможности ще откриете на: <http://old.omda.bg/bulg/hystory/initials.html>.

Буква **В**
Оршанско евангелие, XIII в.

Буква **Г**
Томичов псалтир, 1360 г.

ЦАРЕВЕЦ ИЛИ КАК ПОМНИ ПЕЙЗАЖЪТ⁵⁸

ТЕОРЕТИЧЕН БЛОК

Царевец е място, където е ходил поне веднъж в живота си всеки българин. Хълмът е един от българските символи и типично място на паметта по смисъла, който влага в това понятие френският историк Пиер Нора. Не е случаен фактът, че той бе до последно сред най-коментираните символи в кампанията за избор на изображение за българското евро. Всъщност, от историческа гледна точка, на Царевец няма нищо интересно, останките са важни за специалистите археолози. Царевец днес е по-скоро туристическа атракция и емоция, свързана с нашата национална памет. Още през 1966 г., когато започва целенасочената политика за неговото възстановяване и се създава Общонародния комитет за развитието на В.Търново, във възванието, написано от самия Емилиян Станев, Царевец е наречен „извор на национална гордост, поклонническо място за българския народ”⁵⁹. Затова може би най-важното при посещението на Царевец е учениците да „преживеят” историята и да я почувстват. Ако става дума за горната училищна възраст, акцентът може да се сложи върху местата на памет и нейната употреба за политически цели⁶⁰. В този случай учителят би трябвало да привлече вниманието на учениците върху пирамидата след третата порта, озаглавяваща обявяването на българската независимост, и повода на нейното поставяне, както и причината тя да бъде издигната на хълма толкова късно. Или върху въпросите защо именно по такъв начин е изписана реконструираната патриаршеска църква, било ли е възможно тя да бъде действаща и т.н.

Предложеният вариант е подготвен за V клас, където учебната програма отделя специално внимание на средновековно Търново и предвижда като очакван резултат учениците да могат да идентифицират характерни паметници от старите български столици⁶¹. Но урочната разработка показва модел, който може да бъде използван при всяка екскурзия с учебна цел. Много често при организирането на такива дейности се разчита преди всичко на професионалните екскурзоводи, чиито лекции не винаги играят необходимата роля или влизат плътно в контекста на учебната програма. Учениците от своя страна обикновено не внимават и не успяват да отсеят и да запомнят основните съдържателни акценти. Необходимо е в подобни случаи учителят предварително да обмисли кое е най-важното и да създаде подходящи педагогически ситуации, които да подпомогнат и структурират както наблюдението, така и последвалия го анализ.

⁵⁸ Първият вариант на разработката е публикуван в Сб. Интердисциплинарен прочит на пейзажа. Фабер, В. Търново, 2007, с.117–125.

⁵⁹ Манева, М., И. Манев. Аз съм тук. Книга за Е. Станев. Изд. на Отечествения фронт, 1990, с. 63.

⁶⁰ Местата на паметта и употребите им от историята са акценти в учебните програми за профилирана подготовка по История и цивилизация за XI и XII клас – вж. Учебни програми, V част, КОО „Обществени науки, гражданско образование и религия“, МОН, С., 2003, с. 63, 74 и 77.

⁶¹ Учебни програми, IV част, КОО „Обществени науки, гражданско образование и религия“, МОН, С., 2004, с. 7.

ЦЕЛИ:

1. Усвояване на знания за устройството, разположението и функционирането на средновековната столица Търново.
2. Осъзнаване динамичното взаимодействие човек/ природна среда в усвояването на пространството.
3. Развиване на начални умения за приложение на проектния метод в обучението.

ВЪЗРАСТ: 12–14 години

ВРЕМЕ: 2 учебни часа

НЕОБХОДИМИ МАТЕРИАЛИ:

- листи А4 и химикали;
- фотоапарат/и;
- мултимедиен проектор или шрайбпроектор.

ПРЕДВАРИТЕЛНА ПОДГОТОВКА:

- учителят подготвя работните листове, избира обектите, които ще наблюдават учениците и подбира различни изображения на проучваните обекти (стари снимки, планове на сградите, разкрити при археологически разкопки, карти и др.);
- учениците си припомнят изученото за спецификата на различните източници на историята и за началото на Второто българско царство.

ДЕЙНОСТИ:

Първият час се провежда на Царевец. Ако това не е възможно, се използват снимки, които учителят показва на мултимедията или на шрайбпроектора. Хубав ефект би се получил, ако по време на посещението учениците са направили свои снимки или рисунки и ги използват при анализа, предвиден за втория час.

1. Етап: наблюдение

Учениците се разделят на 3-4 групи. Те получават задачата да наблюдават внимателно отначало панорамната гледка от входа на Царевец, а после да съсредоточат вниманието си съответно на следните обекти: главната порта на крепостта, патриаршеската църква, Балдуиновата кула (и/или църквата „Свети 40 мъченици“) като следват дадения им алгоритъм. За домашна работа всеки от тях трябва да състави текст с описание на видяното в рамките на 2 страници малък формат.

Вариант: Интерактивна техника „РАЛИ“

- **Предварителна подготовка:** учителят подготвя карти, разделя класа на групи и определя обектите, върху които да се съсредоточи изследването.
- **Предписание за работа на групите:**
 - а) Разгледайте внимателно външния вид на подбраните архитектурни обекти. Опитайте се да намерете информация за тяхното предназначение и история.
 - б) Има ли обозначения по самата сграда, даващи информация за нея?
 - в) Проведете по 3 интервюта с минавачи или хора, работещи в обекта, които ще ви помогнат да си изясните предназначението им.
 - г) Представете на останалите по оригинален начин резултатите от вашето проучване.

Последната част от предната задача може да бъде изпълнена въщи или в рамките на часа по изобразително изкуство със съдействието на преподавателя по изобразително изкуство. Очакваните резултати тук са да бъдат продуцирани рисунки, постери и други изображения, в които да проличи уменията на децата за „създаване на фантазни образи чрез комбиниране и преработване на визуални елементи от реални обекти, пространства и ситуации“⁶².

2. Етап: описание

Описанието е важен момент от работата по възприемане и анализ на всяко изображение. Практиката показва, че той често се изпуска от преподавателите и те директно преминават към анализа, без да са се убедили, че учениците наистина всичко са видели. Описанието не винаги може строго да бъде диференцирано, често то плавно се прелива в останалите два етапа, още повече, че възприемането е строго индивидуално.

3. Етап: анализ

Основният съдържателен акцент през този втори час е сложен върху това как се променя изгледа на хълма с течение на вековете. За да успеят да открият еволюцията, след проверката на домашната работа, учениците работят в същите групи в рамките на 10 минути (Работен лист 1). Те трябва да разгледат и сравнят стари и съвременни снимки, планове на сградите, разкрити при археологически разкопки и други документи, като открият причините за промените във външния вид на наблюдавания пейзаж. Част от тези промени биха могли да бъдат свързани просто с промяната на гледната точка, осветлението, сезона. Една творческа задача за непрекъснато писане в рамките на 10 минути ще концентрира вниманието на учениците върху времевото измерение на откритата еволюция и ще позволи на учителя да прецени как неговите възпитаници се ориентират в историческите епохи и локализират хронологически отделни специфики в бита на населението от онова време.

 ЗАДАЧА: *Представете си как е изглеждал Царевец през 1380 г., 1780 г. и през 1980 г. (По-провокативен вариант: Опитайте се да усетите звуците и миризмите под Сечената скала в 12,00 на обед през 1380 г., 1780 г. и през 1980 г.)*

Анализът на топонимията също има важна роля. Направеният подбор на обектите позволява да бъдат коментирани с целия клас наименованията на Балдуиновата кула, Асенова махала, Сечената скала, Царевец. Възможно е да се дискутира общо въпросът: Защо кварталът под Балдуиновата кула се е наричал до скоро „Френк-хисар“? И ако някога там са живели чуждите търговци, а сега – днешните „други“, представителите на турското малцинство, можем ли да кажем, че пейзажът „помни“? Тук съвсем внимателно и съобразено с възрастта на учениците учителят може да поясни кои места днес науката нарича места на памет и защо. Така логично се стига и до въпроса за финална дискусия: Защо Царевец е сред най-посещаваните от всички български места?

Варианти за домашна работа:

а) за V–VI клас:

- Анализирайте с помощта на раздадените работни листове (Работен лист № 2) откъсите от произведението *Антихрист* на Емилиян Станев и направете илюстрация по тях.
- Направете проект за реставрация на Царевец. Ако зависеше от вас, как бихте искали да изглежда? Представете резултатите от работата си на рисунка или постер.

б) за VII–VIII клас: Направете проект за реставрация на Царевец. Придружете проекта с финансово предложение. Адресирайте го до институция, финансираща опазването на културно-историческото наследство и обосновайте исканията си.

⁶² Учебни програми, VI част, КОО „Изкуства“, МОН, С., 2004, с. 34.

РАБОТЕН ЛИСТ №1

Сн. 1

Сн. 2

Сн. 3

Сн. 4

- сн.1 – Обявяването на Независимостта на Царевец през 1908 г.
- сн.2 – Царевец през зимата
- сн.3 – Царевец – звук и светлина
- сн.4 – Царевец през летен ден

РАБОТЕН ЛИСТ №2

Емилиян Станев. Антихрист. Български писател, С., 1970.

Док. 1, с. 8–9.

Син съм на Тодор Самоход, царски зограф, и съм кръстен с мирското име Еньо, а майка ми, Препия, беше от Охрид. Къщата ни се намираще под патриаршията, та от мига, в който отделих себе си от света и възкликнах: „Аз съм!“ – станах свидетел на много събития и в царския дворец, и в патриаршеския клир, които тогава не разбирах, но запомних...

Винаги ще помня как от прозорчето на нашия дом за първи път видях синия покрив на двореца с двата пряпореча, червените върхове на кулите, зад тях, през Янтра, новите манастири. Денят беше слънчев, разтопеният сняг се пенеше и лъщеше по сините керемиди, а червените върхове на стражевите кули напомняха куманската шапчица на баща ми, която той налагаше, когато иконописваше...

С чудеса бе пълна оная зима. От прозорчето ненаситно гледах ятата врани и черните рошокрили орли как кръжат над черкви, дворци и кули – сутрин и вечер слушах клепалата и рева на Янтра и най-вече се прехласвах от патриаршеската камбана горе на върха, дето над звънарницата искряха отблясъците на големия позлатен кръст.

Док. 2, с. 10.

Такова душевно притеснение изпитах и по-късно, когато за пръв път се озовах с майка си вън от Царевград, а после се прибрахме през задната врата с подвижния мост над пропастта. Тогава от божия простор аз, малкото човече, усетих как ме притиснаха страшните назъбени стени, кулите, обкованите с желязо врати, високите тесни сгради на исполинската грамада, щръкнала към небето с разноцветни покриви и разноцветно боядисани стени, като гигантски затвор, в който бяхме заключени със световните бесове от вълшебния злодей – Сатаната. И като се държах в майчината ръка и се притисках в нея, искаше ми се да пиция и да бягам оттук.

ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ КЪМ ТЕКСТА:

1. *Определете кой е авторът на текста и дали той е пряк свидетел на описания пейзаж.*
2. *Датирайте пейзажа. За коя епоха (кой век) се отнася? Подчертайте в текста с червено ония думи и изрази, които ви помагат да определите епохата.*
3. *Подчертайте в синьо пасажите, които описват пейзажа на Царевец.*
4. *Сравнете отношението на автора към старата столица, отразено в двата откъса. По какво настроението в първия откъс се отличава от втория?*
5. *Нарисувайте към един от двата текста илюстрация, която възможно най-точно да предава чувствата на автора.*

САМОВОДСКАТА ЧАРШИЯ

ТЕОРЕТИЧЕН БЛОК

Самоводската чаршия (днешната улица „Г. С. Раковски“) е едно от най-живописните места във Велико Търново. През XIX в., когато градът се издига като значим административен и икономически център, чаршията поема функцията на основна стопанска „артерия“, пространството на която се изпълва от многобройни бакалски, опинчарски, ковашки и други занаятчийски работилници, дюкяни и ханове.

Успоредно с възхода на занаяти като казанджийство, абаджийство, табачество, кожухарство, мутафчийство и пр., през втората половина на XIX в. в Търново се откриват и първите фабрики – за коприна, спирт, оцет, хартия, сапун и др. Едно от първите и най-големи предприятия е това на Стефан Карагъзов. Във фабриката се произвеждат „тънки брашна, хлебен спирт, печени пашкули и коприна.“⁶³.

Стоките на местните занаятчии се продават на пазарите в Румъния, Русия и Германия, а част от търновските търговци имат свои кантори в Манчестър, Виена и Букурещ. Заради аналогията с големите тържища и суматохата, предизвикана от струпването на хора и стока, особено в есенните пазарни дни, съвременниците на възрожденската епоха наричат Търново „*сухото пристанище*“.

„Паметта“ на улицата днес се поддържа от няколко ателиета на майстори занаятчии, които работят с автентични производствени технологии, както и от множество магазини за сувенири и антикварни предмети, допълващи уличното пространство. С целия си архитектурен дизайн Самоводската чаршия олицетворява живата връзка между минало и настояще и като „*музей под открито небе*“ предоставя богати възможности за образование и формиране на позитивни нагласи към традицията.

„Уроците“ на Самоводската чаршия са възможност за „преживяване“ на Новото време на българите. Изучаването на Улицата позволява „потопяне“ в процесите на Българското възраждане и осмисляне на пространствата, променяни и променящи всекидневието на човека през XIX в. Запознаването с различните занаяти, практикувани в работилниците на чаршията, създава добра основа за разбиране на интеркултурната комуникация в българското възрожденско общество. Проследяването на промените в пейзажа на търговската улица, достъпни като педагогически дейности с ученици от V и VI клас, за гимназиалната образователна степен могат да бъдат обвързани с процесите на еволюция и устойчивост, конфликт и контакт в пространствата на „свое“ и „чуждо“, съпътстващи формирането на историческото съзнание и националната идентичност на българите през Възраждането. Съобразно предписанията на учебните програми, подходящи за посещения на чаршията са теми, свързано с бита и ежедневието на българите през Възраждането (VI и XI клас) или с живота на Балканите и европеизацията на българите през XIX в. (IX клас). Учебните екскурзии във възрожденската част на града са много подходящи като средство за развиване на умения за наблюдение и историческо описание в V и VI клас.

⁶³ Янков, Т. Старата столица. (Спомени, 1939). – Търново през погледа на дедите ни, <http://starotarnovo.ucoz.com/> (последно консултиран на 18.05.2015).

ВРЕМЕТО НА МАЙСТОРИТЕ

ПРАКТИЧЕСКИ БЛОК

ЦЕЛИ:

1. Усвояване на знания за развитието на българската материална цивилизация през епохата на Възраждането.
2. Кодирание и декодиране на знаци и символи в средства за визуална информация и комуникация и трансформиране на информация от един вид в друг.
3. Откриване смисъла на историческа информация при обработка на различни източници и представяне на собствено разбиране за смисъла чрез конструиране на кратки устни и писмени текстове.
4. Откриване на ключови думи в словесна информация и съставяне на устно описание по ключови думи.
5. Самостоятелно формулиране на въпроси за интервю.
6. Познаване на различни извори за историята на населеното място и развиване на умения за сътрудничество с културни институции.

ВЪЗРАСТ: 12–14 години

ВРЕМЕ: 3 учебни часа

НЕОБХОДИМИ МАТЕРИАЛИ:

Работни пакети от документи; листи А/4; химикали

ДЕЙНОСТИ:

МУЗЕЙ „ВЪЗРАЖДАНЕ И УЧРЕДИТЕЛНО СЪБРАНИЕ“

Занятието в музея дава възможност за съчетаване на екскурзоводска беседа със самостоятелна изследователска работа от страна на учениците. За целта класът се разделя на групи. Всяка група има за задача да събере информация за един занаят, практикуван от местните майстори. Преподавателят преднамерено подбира такива предмети от музейната експозиция⁶⁴, изработването на които може да бъде наблюдавано в занаятчийските работилници на Самоводската чаршия. Всеки ученик получава работен пакет с документи, задачи за работа и алгоритъм за тяхното изпълнение. По време на занятието в музея се използва Работен лист №1.

НА САМОВОДСКАТА ЧАРШИЯ

Преподавателят предлага на учениците да направят заедно разходка из старата търговска улица на Търново. Той предварително подбира и размножава увеличени копия (формат А/4) на стари снимки от чаршията, с помощта на които детайлизира и илюстрира данните за съществуващите тук ханове, дюкяни, занаятчийски работилници и оживена търговска дейност.

⁶⁴ В приложенията са използвани снимки от ресурсите на РИМ – В. Търново, авторски фотографии и стимка от публикацията в блога на Ст. Радулов: „В Търново – по нишките на миналото“. <http://radulov.blog.bg/turizam/2008/12/10/v-tyrnovo-pornishkite-na-minaloto.264120> (последно посетен на 15.05.2015).

Стъпка 1.

За актуализиране на опорните знания от посещението в музея се използва първата част от задача 1. на Работен лист 2. В рамките на 5–6 минути учениците попълват графа „ЗНАМ“ от таблицата. Учителят обобщава техните отговори, мотивира целите на посещението на чаршията и разяснява конкретните задачи за изпълнение.

Стъпка 2.

Учениците се разделят на групи, както при работата в музея. Целта на посещението в занаятчийската работилница е да се проследят „на живо“ етапите на производствената дейност, да се „съпреживее“ създаването на даден предмет и се осмисли цената на ръчния труд. Информацията се получава на основата на интервю с майстора, съставено от учениците. За целта се попълва втората графа от таблицата („ИСКАМ ДА ЗНАМ“).

Примерни въпроси:

- от кого се упражнява занаята;
- какви умения са необходими;
- как се придобиват;
- дали този занаят е фамилна традиция, желана професия или хоби;
- какво се произвежда;
- какъв материал е необходим;
- как се доставя суровината;
- какво е предназначението на произвежданите артикули;
- какви промени са настъпили в занаята днес и т.н.

Стъпка 3.

Учениците самостоятелно решават как да протече интервюто – да изберат говорител на групата, който да води разговора, или всеки ученик да има възможност да зададе по един въпрос на майстора. В хода на разговора се водят записки, които след неговото приключване се обсъждат и всеки ученик попълва последната графа от таблицата „КАКВО НАУЧИХ“.

Стъпка 4.

След интервютата в занаятчийските работилници класът отново се събира. Преподавателят дава указания как да бъдат представени резултатите от изследователската работа и разяснява критериите, по които ще бъдат оценявани презентациите.

Критерии за оценка на презентациите:

1. обем и качество на събраната информация;
2. вярно и точно представяне на фактите;
3. умение да се привлече вниманието на публиката;
4. оригиналност на презентацията;
5. спазване на определеното време за презентирание (10 минути).

В КЛАСНАТА СТАЯ

Третият урок дава възможност да се систематизират и обобщят знанията на учениците, свързани с икономическия напредък на българите през Възраждането на основата на проученото развитие на занаятите в Търново.

Задачите от Работен лист 3. допълват дейностите през часа, като основно внимание се отделя на представяне на резултатите от посещенията в музея и на Самоводската чаршия.

Препоръчително е задачите да се изпълнят под формата на индивидуална самостоятелна работа, което ще позволи на преподавателя да се изпълнява като домашна работа и позволява на преподавателя да оцени степента на разбиране и самостоятелното представяне на смисъла на овладяната историческа информация от страна на ученика.

РАБОТЕН ЛИСТ №1

ГРУПА НА МАЙСТОРИТЕ-ОРЪЖЕЙНИЦИ

ЗАДАЧА 1.

Разгледайте предметите от фотографията.

 С кой занаят са свързани?

.....

 Открийте тяхното място в експозицията на музея.
Какви други оръжия са били произвеждани?

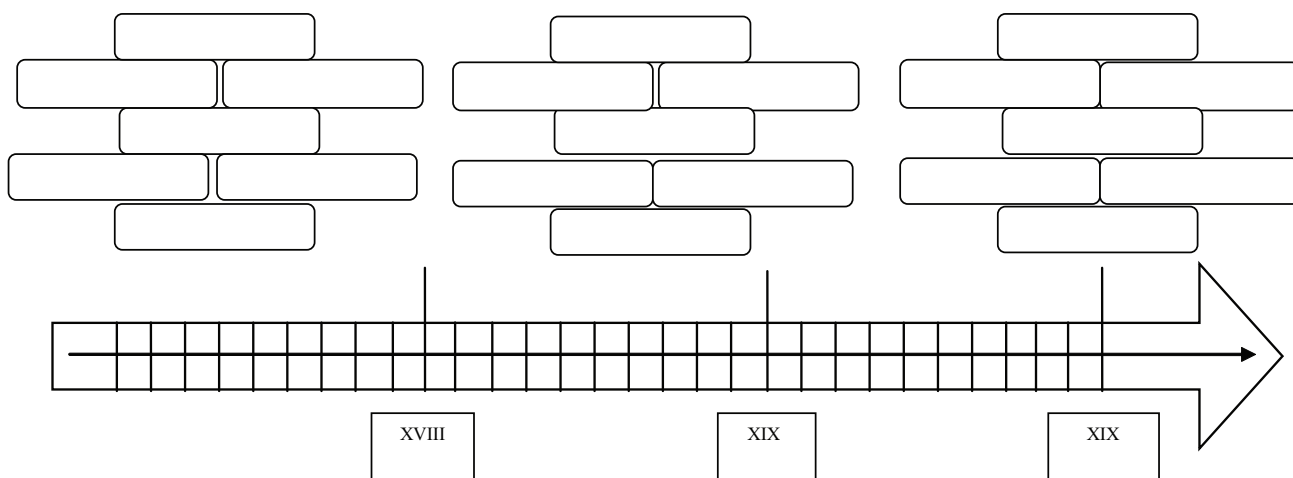
.....
.....
.....
.....

ВЕЛИКО ТЪРНОВО - МУЗЕЙ ПОД ОТКРИТО НЕБЕ

ЗАДАЧА 2.

Върху линията на времето отбележете какви оръжия са произвеждали майсторите-оръжейници през посочените столетия

ЗАДАЧА 3.

Докато слушате изложението на специалиста, открийте какви промени настъпват в развитието на занаята през отделните периоди. Запишете най-характерните нововъведения в таблицата. Като опори използвайте следните показатели:

- *От какъв материал се изработват оръжията?*
- *По какъв начин се обработва този материал?*
- *Кои са основните елементи в устройството на оръжието?*
- *Какви са неговите възможности?*

Период/ показатели	Средновековна традиция	XVIII в.	XIX в.	XX в.
Материал				
Начин на обработка				
Елементи на устройството				
Предназначение				

ЗАДАЧА 4.

Опитайте се да „усетите” миризмите в занаятчийската работилница. Идентифицирайте и класифицирайте шумовете, които, според вас, се чуват в оръжейницата.

миризми

.....

шумове

.....

ЗАДАЧА 5.

Представете си, че сте майстор на оръжие и живеете през XIX в. Какъв надпис ще поставите на сабята, която сте изковали? Обяснете защо.

.....
.....
.....

ИМЕ ДАТА
УЧИЛИЩЕ КЛАС

РАБОТЕН ЛИСТ №2

ЗАДАЧА 1.

Съставете цялостно описание на дадения занаят. Сравнете информацията за занаятчийското производство, получена от уроците по история и посещението в музея, с конкретните впечатления от занаятчийската работилница.

- Запишете всичко, което знаете, в първата колона на таблицата (графата „ЗНАМ“).
- Във втората колона на таблицата (графата „ИСКАМ ДА НАУЧА“) запишете всички въпроси, на които бихте искали да получите отговор от майстора-занаятчия.

ЗНАМ	ИСКАМ ДА НАУЧА	НАУЧИХ
ЗАПИСКИ		

РАБОТЕН ЛИСТ №1

ГРУПА НА МАЙСТОРИТЕ МЕДНИКАРИ И ГРЪНЧАРИ

ЗАДАЧА 1.

Разгледайте предметите от фотографията

 С кои занаяти са свързани?

.....

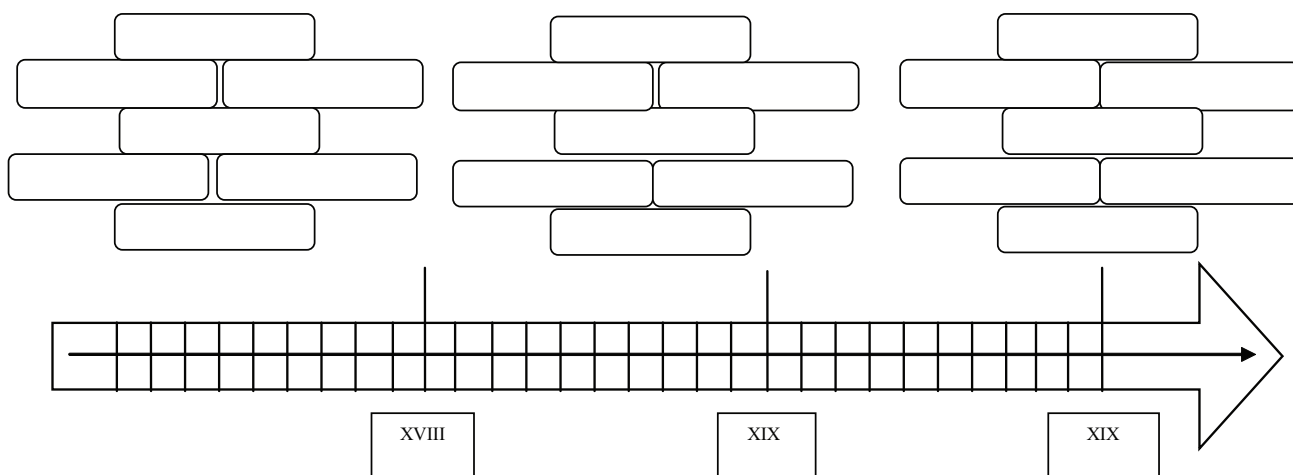
 Открийте тяхното място в експозицията на музея. Какви други предмети за бита са били произвеждани?

.....

ЗАДАЧА 2.

Върху линията на времето отбележете какви съдове за домакинството са произвеждали майсторите занаятчии през посочените столетия.

ЗАДАЧА 3.

Докато слушате изложението на музейния специалист, открийте какви промени настъпват в развитието на занаятите през отделните периоди. Запишете най-характерните нововъведения в таблицата. Като опори използвайте следните показатели:

- От какъв материал се изработват съдовете за домакинството?
- По какъв начин се обработва този материал?
- Какво е предназначението на отделните съдове? Какви са техните названия?
- Каква декоративна украса се използва?

Период/ показатели	Средновековна традиция	XVIII в.	XIX в.	XX в.
Материал				
Начин на обработка				
Предназначение/ Названия				
Декорация				

ЗАДАЧА 4.

Опитайте се да „усетите” миризмите в гърнчарската работилница. Идентифицирайте и класифицирайте шумовете, които, според вас, се чуват там.

миризми

.....

шумове

.....

ЗАДАЧА 5.

Представете си, че сте майстор занаятчия през XIX в. Получавате поръчение от местните чорбаджии да изработите специален съд за Митхад паша във връзка с негово предстоящо посещение в Търново. Какъв ще бъде вашият избор?

.....

.....

.....

РАБОТЕН ЛИСТ №2

ЗАДАЧА 1.

Съставете цялостно описание на дадения занаят. Сравнете информацията за занаятчийското производство, получена от уроците по история и посещението в музея, с конкретните впечатления от гърнчарската работилница.

За целта:

- Запишете всичко, което знаете, в първата колона на таблицата (графата „ЗНАМ“).
- Във втората колона на таблицата (графата „ИСКАМ ДА НАУЧА“) запишете всички въпроси, на които бихте искали да получите отговор от майстора занаятчия.

ЗНАМ	ИСКАМ ДА НАУЧА	НАУЧИХ
<p>ЗАПИСКИ</p>		

РАБОТЕН ЛИСТ №3

ОБЩИ ЗАДАЧИ ЗА ДВЕТЕ ГРУПИ

ЗАДАЧА

Срещу названието на всеки занаятчия запишете съответната стока или услуга, с която е свързана производствената му дейност.

Отбележете със знак ⊗ тези наименования, които се отнасят до занаяти, практикувани в Търново през XVIII–XIX в., със знак ∅ – онези, които не са били популярни в града и със знак ☑ – названията на занаятчийи, които могат да се видят и днес на Самоводската чаршия

- папукчия
- плетач
- панталонаджия
- кантарджия
- ковач
- кафеджия
- берберин
- дръндарин
- бакалин
- куюмджия
- шекерджия
- гайтанджия
- арабаджия
- джамджия
- тюфекчия
- мутафчия
- сепетчия
- дъокмеджия
- доганджия
- звънчар
- медникар
- самарджия

 Има ли названия, които не са свързани с конкретна производствена дейност?

.....

 Какви други занаяти можете да посочите?

.....

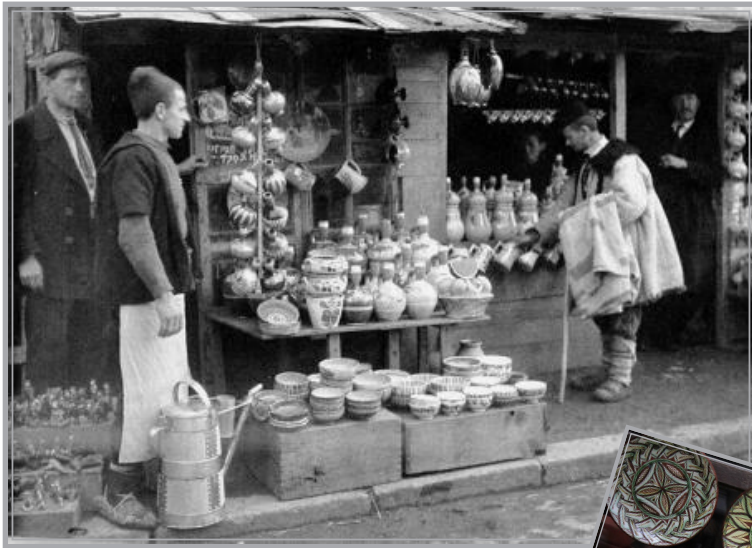

ЗАДАЧА

Сравнете търговията на Самоводската чаршия в началото на XX в. и в наши дни. Използвайте като опори следните показатели:

- какви стоки се предлагат;
- кой извършва продажбата;
- кои са купувачите.

Представете вашето мнение под формата на кратък диалог, като „заемете“ мястото на персонажите от фотографиите.

Фиг. 1

Фиг. 2

„БИОГРАФИЯ“ НА ЕДНА УЛИЦА

ПРАКТИЧЕСКИ БЛОК

ЦЕЛИ:

1. Осмисляне на улицата като общодостъпно публично пространство и място на всекидневието в различни исторически епохи.
2. Формиране на представа за промените и приемствеността в архитектурния облик и стопанските функции на улицата в общото устройство на града през епохата на модерността.
3. Развиване на умения за извличане на елементарна информация, съдържаща се във веществени, писмени, визуални и устни свидетелства (архитектурни обекти, надписи, фотографии, устни интервюта).
4. Усвояване на начални умения за интервю като средство за събиране на информация при изучаване на миналото.
5. Развиване на умения за общуване и взаимодействие с „другите“ в пространството на улицата.

ВЪЗРАСТ: 12–14 години

ВРЕМЕ: 3 учебни часа

НЕОБХОДИМИ МАТЕРИАЛИ:

Работни листове; карта на Велико Търново (или увеличено копие на района, който се изучава); работни карти за учениците (ксерокопия); флипчарт; листи за флипчарт; лап топ; мултимедиен проектор; маркери.

ПРЕДВАРИТЕЛНА ПОДГОТОВКА:

- Учителят избира подходящи обекти, разположени по протежението на главната улица (за работен лист №1 – само по днешната улица „Стефан Стамболов“). Посещава Регионалния исторически музей и консултира със специалист необходимите източници – стари фотографии, планове на сгради, описания на съвременници и т.н., илюстриращи историята на съответната улица. Подготвя работни листове за всеки ученик.
- Учениците издирват в интернет изображения от историята на Велико Търново през XIX – XX в. (стари фотографии на сгради, карти, културни паметници) и фишират по свой избор 2 документа, отразяващи места на памет, събития или всекидневни истории, свързани с живота на главната улица.

Фишовете се изработват по следните критерии, зададени от учителя седмица по-рано:

Изображение
Автор
Адрес на сайта
Анотация (описание на документа)
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

ПЪРВИ УРОК

Дейност 1. Мозъчна атака

В началото на часа учителят записва в центъра на дъската името на населеното място, в което живеят учениците, като им предлага да изброят имената на всички улици, които познават. Получените отговори се записват ветрилообразно около името на града.

Дейност 2. Групова работа

Класът се разделя на 3-4 групи, които в рамките на 3 минути селектират събраната информация за имената на улиците.

ЗАДАЧА

Прочетете внимателно списъка с имената на улици в нашия град и се опитайте да ги групирате по определени от вас показатели. След като уточните групите, назовете ги с ключови думи.

Примерни въпроси за обсъждане:

- Чии имена носят най-често улиците?
- Защо?

Очаква се учениците да открият, че названията на улиците са свързани с имена на исторически личности, имена на градове, на важни събития и т.н.

Учителят обяснява, че названията на улиците най-често са свързани с историята. Те са израз на официалната историческа памет на местната и национална общност. Имената на улиците дават информация за това, кои исторически събития и кои личности са считани за особено важни в съответния исторически период. Затова тези имена също се променят, както се променя и техния облик, създаван от архитектурата на сградите и техните обитатели.

Улиците имат свои „биографии“ така, както и хората. Те също се „четат“ и пишат от професионални изследователи или от любители-краеведи.

Мотивира се темата на урока и конкретните задачи, които предстоят за изпълнение, за да може всеки ученик да напише „биографията“ на своята улица.

Дейност 3. Работа по двойки

Следващата дейност е свързана с изпълнението на задача 1. от Работния лист.

ЗАДАЧА

Проучете по картата и отбележете в съответното място на работния лист:

1. Началото и края на ул. „Ст. Стамболов“.
2. По-значимите обществени сгради.
3. Паметниците на културата, които се намират на улицата или в съседство.
4. Обект, за който искате да научите повече (по избор).

В хода на последвалото обсъждане учителят допълва, систематизира и обобщава данните на учениците. На дъската/или на флипчарт се записва съставеният общ списък с архитектурни и исторически обекти.

Върху предварително подготвена увеличена карта на старата част на град Велико Търново (картата може да се представи с мултимедиен проектор) преподавателят нанася с подходящи условни знаци определените обекти.

Вариант: Съобразно нивото на работа на учениците, могат да се подготвят работни карти (ксерокопия, формат А/4), които учениците да попълнят самостоятелно под ръководството на учителя. По такъв начин се подпомага ориентацията им при разчитане на картни изображения.

Преподавателят насочва вниманието на учениците към задача 2. от Работен лист 1. и дава указания за нейното изпълнение вкъщи.

Задачата е свързана с идентифициране на архитектурни обекти от стари фотографии⁶⁵. Снимките представят част от днешната улица „Стефан Стамболов“, заснета от различна позиция в различно историческо време.

За целта учениците трябва да проведат интервюта с по-възрастни роднини или съседи и да декодират с тяхна помощ сградите, обозначени с цифри от учителя.

Дейност 4. Интервю

ЗАДАЧА

Попитайте ваши по-възрастни роднини или познати:

1. Как се е наричала улицата, когато те са били деца (30-40 или 50-60-те години на XX век)? Променяло ли се е името след това? Кога?
2. Какви са отбелязаните обекти?
3. Кога са направени промените? С какво са свързани?
4. Учениците могат да използват като „жокер“ източниците, открити в интернет, или да направят повторно дирене.

⁶⁵ Използваните снимки са от личния архив на Тодорка Мочева, бивш преподавател по История и цивилизация в Старопрестолна гимназия по икономика - В. Търново, албум на Росен Петков, личен архив на автора и фотогалерия на Тони Петров – <http://obionetr17.free.bg/index.html> (консултиран последно на 13.08.2008).

ВТОРИ УРОК

Следващите два часа се провеждат извън училище, „на терен“, в непосредствена близост до мястото, където са направени старите фотографии от Работен лист 1 (от Паметника на обесените до площад „Велчова завера“).

Дейност 1. „Ловци на следи“

Учениците се разделят на групи от 4-5 човека. Разстоянието от началото (или от края) на улицата до мястото на занятието се изминава пеш. Учителят обяснява на учениците, че ще се опитат да влязат в ролята на „ловци на следи“. Всяка група получава различна задача:

Първа група: наблюдава цветовете на сградите съобразно предназначението на обектите (за живеене, за търговия, за хранене и т.н.) и формулира заключение за „характера“ на улицата;

Втора група: наблюдава знаците, табелите върху сградите и надписите, билбордовете и рекламните табла (език, цвят, послание) и формулира заключение за „езика“ на улицата;

Трета група: проучва съотношението между видовете сгради (жилищни – обществени), техния архитектурен и художествен облик и прави заключение за „природата“ на улицата;

Четвърта група: наблюдава пешеходците и превозните средства и прави заключение за „модата“ на улицата.

Целта е всяка група да събере колкото може по-голям брой „следи“, чрез които да представи своя аспект от характеристиката на уличното пространство. Така се получава по-плътна представа за съвременното състояние на улицата.

Дейност 2. „Конструиране“ на биография

Изпълнението на предходната задача създава необходимия контекст, който позволява съпоставка с „промените“ в живота на улицата през различните епохи. Представянето на домашната работа, направено „на мястото на събитието“, обикновено е свързано с емоционално преживяване при идентифициране на промените и приемствеността в архитектурния облик на улица „Ст. Стамболов“, свързаната с нея улица „Г. С. Раковски“ (на снимките много добре се вижда началото на Самоводската чаршия).

Дейност 3. „Рали“

За да се осмисли диадата време-пространство и да се „усети“ „ритъмът“ в историческия живот на улицата, учителят раздава на учениците втори Работен лист и им предлага да направят кратко „рали“ по главната улица. Част от учениците трябва да стигнат до паметник „Майка България“, а други – до площада пред хълма Царевец. За целта се използва едноименната стратегия „РАЛИ“. Групите могат да запазят предишния си състав или да се сформират нови екипи. Всеки от тях посещава минимум 3 обекта.

Варианти:

Първа група: *Военен клуб (ДНА), Паметник на обесените, Стара поща*

Втора група: *Паметник „Майка България“, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ – Факултет по изобразително изкуство, Къщата с маймунката*

Трета група: *Площад „Велчова завера“, Паметник на Никола Пиколо, Музей „Възраждане и Учредително събрание“*

Четвърта група: *Паметник на Стефан Стамболов, Читалище „Надежда“, ХГ „Св. Св. Кирил и Методий“*

В случая всички ученици изпълняват една и съща задача, свързана със събиране на информация за места на памет или обществени сгради, указани от учителя.

Участниците следва да обърнат внимание на определени показатели, които да им послужат като опора за паспортизиране на обозначените в Работния лист обекти:

- название на обекта;
- предназначение;
- време на създаване;
- архитектурни особености (стил, материал, размери, детайли);
- съвременно състояние.

Събраните данни се попълват в Работния лист след като се потърсят обозначения върху самата сграда, напр. надписи, паметни плочи и т.н. Освен това групата трябва да проведе поне три интервюта с минавачи, посетители или работещи в съответния обект, чрез които да конкретизира информацията.

На учениците се предоставя технологично време, за да систематизират и подготвят за презентирание резултатите от теренната работа. Учителят ги мотивира да използват предварително събраната информация или да потърсят допълнителни ресурси в Интернет.

Препоръчително е представянето на резултатите да се осъществи в отделен, трети урок. Примерни заглавия: *„Биография“ на Главната улица; „География“ на паметта; Историята на Улицата оживява; Ние и Улицата във Времето.*

Чрез предвидената дейност се идентифицират „местата на памет“, визуализира се „географията“ на „официалната“ история, съхранена в пространството на Главната улица във Велико Търново. Всеки маршрут се презентира от отделните екипи/ или техни говорители в рамките на 5 минути. Очаква се те да подкрепят изложението си с „визуални“ аргументи или устни свидетелства, събрани по време на стратегията „Рали“.

В заключителната дискусия вниманието на учениците се насочва към осмисляне местата на памет като „ключове“, посредством които се (ре)конструира официалната история („биография“-та) на централната градска част (Главната улица) на Велико Търново.

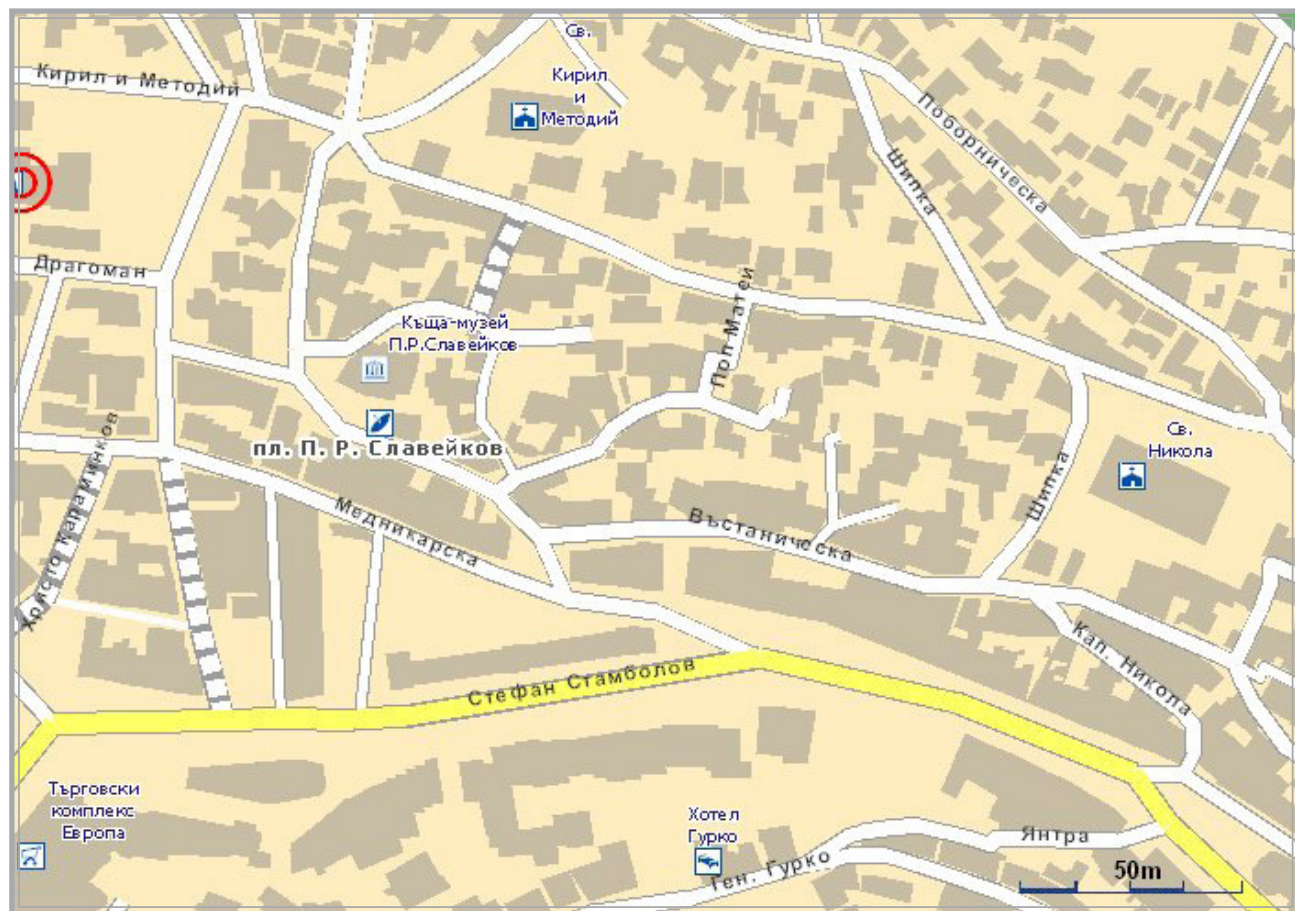
За домашна работа (изпълнява се в следващия един месец) учениците разработват самостоятелен проект тема: „Биографията на моята улица“.

РАБОТЕН ЛИСТ №1

Първа стъпка: Съвременни данни за улицата⁶⁶

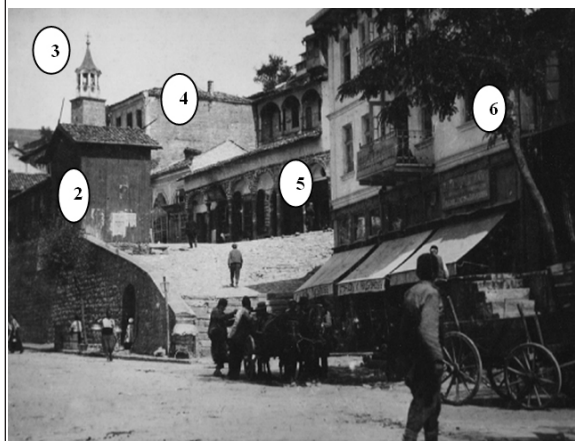
<p>🔔 Задача: <i>Проучете по картата и отбележете:</i></p> <p>1. Къде е началото на улицата и къде свършва?</p> <p>2. Дали на улицата има обществени сгради?</p> <p>3. Има ли културни паметници?</p> <p>4. Обект, за който искате да научите повече? (по ваш избор)</p>	<p>1.</p> <p>2.</p> <p>3.</p> <p>4.</p>
---	---

ВЕЛИКО ТЪРНОВО – МУЗЕЙ ПОД ОТКРИТО НЕБЕ

⁶⁶ Повече картографска информация на: <http://www.bgmaps.com/link/7420E4E74F865F02960226A0DB184D80>; <http://wikimapia.org>; <https://www.google.bg/maps> (последно консултиране на 15.05.2015).

Втора стъпка: Историческа справка за улицата (домашна работа)

Задача:
Попитайте Ваши по-възрастни роднини или познати:

1. Как се е наричала улицата, когато те са били деца (30-40 или 50-60 г. на XX в.)? Променяло ли се е името след това? Кога?

1.
.....
.....
.....
.....
.....

2. Кои от отбелязаните обекти могат да бъдат идентифицирани с помощта на спомените на по-възрастните поколения?

2.
.....
.....
.....
.....
.....

3. Кога са направени промените? С какво са свързани? Кои от обектите са запазени и днес в пейзажа на града?

3.
.....
.....
.....
.....
.....

ИМЕ ДАТА
УЧИЛИЩЕ КЛАС

РАБОТЕН ЛИСТ №2

„РАЛИ“ във ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Група:

Потърсете върху картата на централната и старата градска част следните обекти:

.....
.....

Изпълнете следните задачи:

1. Отбележете всичко, което обектът подсказва за своето предназначение сега, за архитектурния стил, за времето на построяване, за функцията си, като използвате и табелки, паметни плочи и др.
2. Интервюирайте поне двама минувачи за предназначението на сградата, нейната история, дали е имала и други функции преди, кой я е построил, кога е построена.
3. Събраните данни запишете в предложената таблица.

	Кога е построена сградата?	Кой я е построил?	За какво е служила?	Функция днес	Други данни
Информация от обекта					
Информация от интервютата					

4. Представете по най-оригинален начин резултатите пред другите групи.
5. Бъдете точни! Разчитаме на Вас!

МЪЖКИ И ЖЕНСКИ ПРОСТРАНСТВА ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

ТЕОРЕТИЧЕН БЛОК

Бинарната опозиция **мъжко – женско** е една от основополагащите релации на човешкото мислене. Тя задава символния ред, по който се организира нашия социален свят – от социалните роли в семейството и разпределението на труда до структурирането на времето и пространството. Самото разпределяне на пространството въз основа на митичната картина за света установява неписани табута, благодарение на които зададената от тях асиметрия в мъжките и женски пространства остава непроменена в течение на векове.

Като място на паметта, музеят пренася през времето съществуващите социални практики и чрез система от репрезентации на живия човешки опит от миналото оправдава настоящи социални представи, т.е. рефлексира нашата днешна идентичност. От друга страна, като институция, призвана да предава на младото поколение не само научни знания, но и социален опит, училището продължава да бъде един от основните фактори, които оказват съществено влияние за възпроизвеждане на съществуващия символен ред. Именно от позицията на фактор за социализация на новите поколения съвременната образователна институция, и в частност обучението по история, следва да предложи на младите хора един по-многомерен прочит на миналото, в който дискурсът на всекидневието да позволи осмисляне на многостранните човешки взаимодействия.

Прилагането на джендър подход при запознаване с културното наследство на родното място и интерпретирането на миналото е модерен инструмент, който позволява тематизиране на устойчиви джендър стереотипи, рефлексирани съществуващата асиметрия между двата пола в полетата на съвременната политика, икономика, култура и пространството на междуличностните взаимоотношения. В тази посока пред педагогиката на наследството се откриват нови възможности за междудисциплинен синтез и разширяване посоките на образованието за европейско гражданство като многообхватна система за социална подготовка на младите хора.

Предложените дейности са конструирани на основата на регресивно-хронологически подход, т.е. избраната посока е от съвременността към миналото. Този подход не бива да се приема като задължителен, а само като примерен вариант. В конкретния случай е заложена идеята, че опознаването на по-близкия свят ще позволи на младите хора по-бързо да открият процесите на еволюция и устойчивост в бита и манталитета на българина от епохата на модерността, както и че по този начин ще се създаде възможност за осмисляне на джендър стереотипите в контекста на съвременните обществени отношения и ценности.

ЦЕЛИ:

1. Усвояване на знания за социалните роли на мъжа и жената през призмата на съвременните проекции за еманципация и неравнопоставеност между половете.
2. Осмисляне на релацията мъжко-женско в традиционното организиране на пространството чрез декодиране знаците и символите на „мъжки“ и „женски“ маршрути във всекидневието на съвременния град.
3. Разбиране на разликата в предназначението на разнообразни знаци и символи, които се използват в модата като средство за визуална информация и комуникация.
4. Формиране на нагласи за равнопоставеност и преодоляване на джендър стереотипите във всекидневието като елемент от съвременното европейско гражданство.

ВЪЗРАСТ: 12–16 години

ВРЕМЕ: 2 учебни часа

НЕОБХОДИМИ МАТЕРИАЛИ:

- карти на града;
- работни листове;
- листи А/4 и А/3; листи за флипчарт;
- химикали, моливи, цветни моливи, гумички;
- ножички, лепило, тиксо
- фотоапарат.

ДЕЙНОСТИ:

ПЪРВИ УРОК

Този час може да се проведе в клас или на подходящо място извън класната стая – в училищния двор, в парка, в Общинския детски комплекс и пр.

Дейност 1.

Учителят разделя класа на екипи (по 4-5 души, съобразно общия брой на учениците), които получават карта на града и лист А/4.

ЗАДАЧА

Разгледайте картата на Велико Търново и определете кои са най-посещаваните обществени места в нашия град. Съставете списък, като се опитате да подредите обектите според предварително уточнени от членовете на групата критерии. Посочете 3 места, за които смятате, че най-често се посещават от гражданите на Велико Търново.

Говорителите на групите представят и аргументират направения избор. Всички предложения се записват на лист А/3 (на дъската/или на постер, ако занятието се провежда в училище). Целта на последвалото обсъждане е да се постигне съгласие за ранжирането на списък от обществени места, които са част от всекидневието на съвременния гражданин.

Обект на внимание остават първите 4 или 5 обекта, съобразно броя на ученическите екипи.

Дейност 2.

Преподавателят предлага на учениците да обсъдят избраните места през „обектива“ на джендър подхода.

ЗАДАЧА

Разгледайте картата на Велико Търново.

1. *Съставете маршрут, който включва минимум три обществени места, посещавани предимно от мъже/жени.*
2. *Сравнете направения избор от обекти с първоначалния списък, съставен от групата, и с този, съставен от класа. Припокриват ли се? Ако има разлики, как ще ги обясните?*

Примерни въпроси за обсъждане:

- 👉 *Според вас, можем ли да разграничим обществените места на „мъжско“ и „женско“ пространство? Аргументирайте се.*
- 👉 *Има ли обществени места, които ежедневно се посещават предимно от мъже? А такива, които се посещават предимно от жени?*

В обобщението учителят подчертава, че нашият социален свят до голяма степен продължава да бъде андроцентрично организиран. Джендър стереотипите, свързани със социалните роли на мъжа и жената в дома и семейството, на трудовия пазар и в общественния сектор, предпоставят полова асиметрия и в организацията на времето и пространството. И въпреки юридически регламентираната равнопоставеност на двата пола, в социалната практика не липсват примери за нарушаване правата на жената.

Дискусията остава „отворена“, като на учениците се предлага в следващия час да проведат самостоятелно проучване чрез практическо наблюдение в избраните от тях обществени места.

ВТОРИ УРОК

Занятието се провежда извън училище. За целта преподавателят предварително посещава обществените места, посочени в списъка на учениците и уточнява обектите, които ще изследват отделните екипи. Добре е те да не бъдат много отдалечени един от друг, за да не се губи време при преходите. Това се прави и с оглед на предварителните указания, които учениците получават по отношение „екипировката“ с необходимите материали за работа на групата.

Екипите имат за задача да изработят обща карта на мъжките и женските пространства във Велико Търново. Всеки екип получава конкретни указания за методите и средствата, които да използва при изпълнение на задачата.

Първи екип:

Застанете на ключови места в града и направете „преброяване“ – колко мъже и колко жени ще минат край вас в продължение на 1 час?

При обработката на информацията въведете разграничителни критерии като:

- *пол;*
- *възраст (приблизително);*
- *облекло (всекидневно, официално, екстравагантно, жени с панталони);*
- *аксесоари (дамска/мъжка чанта, чанта с продукти, други покупки – цветя, подаръци и пр.);*
- *формат (семейна двойка, майка с дете, баща с дете, родители с деца).*

Представете по оригинален начин събраната информация.

Втори екип:

В рамките на един час направете фотосесия, която да документира мъжкото и женското присъствие в професионалната сфера, свободното време и модата.

При обработката на информацията въведете разграничителни критерии като:

- *продавачи – клиенти;*
- *деца – младежи – възрастни;*
- *двойки/ семейства – приятелски групи – индивидуално;*
- *пол – възраст (приблизително) – облекло/ аксесоари (дамска/ мъжка чанта, чанта с продукти, други покупки – цветя, подаръци и пр.).*

Въз основа на събраните данни направете колаж, който да отразява типичните социални роли на двата пола и тяхното присъствие в съвременното разпределение на градското пространство.

Трети екип:

В рамките на един час посетете три обществени места (разположени примерно на главната улица от Съдебната палата до хотел „Болярски“). Проведете най-малко три интервюта с жени по ваш избор.

Сравнете събраните данни с тези на IV екип. Съставете обща VENN диаграма, чрез която да представите модел за разпределение на джендър пространствата във Велико Търново.

Четвърти екип:

В рамките на един час посетете три обществени места (разположени примерно на главната улица от Съдебната палата до хотел „Болярски“). Проведете най-малко три интервюта с мъже по ваш избор.

Сравнете събраните данни с тези на III екип. Съставете обща VENN диаграма, чрез която да представите модел за разпределение на джендър пространствата във Велико Търново.

Учениците разполагат с една седмица, за да обработят събраните данни и да ги визуализират по подходящ начин. Устните презентации се ограничават в рамките на 5 минути. Самото представяне може да се съчетае с посещение в музей или да се реализира като заключително занятие след визитата в музея.

ТРЕТИ УРОК

Занятието се провежда в Сарафкината къща. Действащата експозиция предлага богати възможности за изследване социалните роли на двата пола през призмата на облеклото⁶⁷.

Дейност 1.

На учениците се предлага да се запознаят с музейната експозиция под ръководството на екскурзовод. При обяснението се поставя акцент върху експонатите, свързани с дейности, изпълнявани от жени и такива, свързани предимно с мъже. Целта е да се осмислят процесите и промените от епохата на Възраждането през призмата на социалните роли на двата пола.

⁶⁷ Използвани са фотографии от личния архив на автора. Благодарност за съдействието на г-н Ив. Цървов, директор на РИМ – В. Търново.

Примерни въпроси за дискусия:

- ☞ *Как Новото време променя социалните роли на двата пола?*
- ☞ *Кои са женските и мъжките пространства в началото на XX в.? (използват се фотографията, както и организацията на вътрешното пространство в сградата).*
- ☞ *Защо историята продължава да се твори предимно от мъже?*

Дейност 2.

Следващата дейност е свързана с комплексно проектиране на текстил и аксесоари за съвременно облекло с елементи от традиционни национални тъкани и накити.

За целта учениците се разделят на малки екипи от 2-3 души. На лотариен принцип всяка група получава една от следните задачи:

Първи екип:

Разработва проект за съвременен тоалет (мъжки или дамски) на основата на оригиналните експонати.

Инструкции за работа:

1. Изберете подходящ декоративен елемент от националните тъкани. Превърнете го в модул за композиция, която представя проект за десен.
2. Като използвате създадения проект за десен, основан на традиционното облекло, изработете проект за съвремен мъжки или дамски тоалет. Визуализирайте го на постер.

Втори екип:

Разработва проект за модни аксесоари (шапка, чанта, колан, бижута) на основата на оригиналните експонати.

Инструкции за работа:

1. Изберете подходящ елемент или аксесоар от традиционните тъкани и накити, или представените експонати на градско облекло. Превърнете го в модул за композиция на проект за модни аксесоари на съвременен тоалет (дамски или мъжки).
2. Нарисувайте на постер тоалета, за който са предназначени вашите аксесоари.

Оценка:

След завършване на целия кръг от дейности учениците попълват цветна/ или подходящо оформена/ бланка със следните въпроси:

1. *Кой ръководеше работната група – момче или момиче?*
2. *Кои бяха по-активни – момчетата или момичетата?*
3. *Коя дейност беше най-трудна? Защо?*
4. *Ако имате възможност да повторите занятието, какво бихте променили?*

РАБОТЕН ЛИСТ №1

ВЕЛИКО ТЪРНОВО – МУЗЕЙ ПОД ОТКРИТО НЕБЕ

ИМЕ ДАТА
УЧИЛИЩЕ КЛАС

РАБОТЕН ЛИСТ №2

ЕКСПОНАТ	ПРОЕКТ – РИСУНКА
	
	
	

КОЛЮ ФИЧЕТО И ШЕДЬОВРИТЕ НА АРХИТЕКТУРАТА ПРЕЗ XIX ВЕК

ТЕОРЕТИЧЕН БЛОК⁶⁸

Културното наследство в широкия смисъл на думата включва не само паметници на културата, но също така живота и делото на забележителни личности, допринесли за развитието на националната култура.

В историята на българската архитектура особен интерес предизвикват паметниците, създадени в периода на Българското възраждане и десетилетията след Освобождението. Велико Търново има „свое“ място сред селищата, чиято архитектура оформя представата за възрожденския град. Живописната панорама от едноетажни и двуетажни къщи в градското пространство на възрожденско Търново се допълва от часовниковите кули и църковните камбанарии, които „прорязват“ синевата. На фона на специфичния колорит се открояват сградите на училищата, многобройните дюкяни и работилници из чаршиите. Това, което отличава възрожденските сгради, е стремежът на майсторите строители да ги „вградят“ в околния пейзаж, чрез което се постига внушение за едно неделимо цяло. По такъв начин архитектурата хармонично се съчетава с природата и този синхрон по особен начин демонстрира еманацията на българския дух през Възраждането.

Една от най-ярките фигури на българския Ренесанс, създава шедьоврите на новобългарската архитектура, е Никола Фичев – уста Колю Фичето. Роден в Дряново през 1800 г., той от малък започва да учи занаят. За целта става чирак дюлгерин (строител, зидар). Въпреки че още на 33 години е признат за майстор, че има зад гърба си 23 годишна подготовка, Никола Фичев продължава да бъде, според д-р арх. Н. Тулешков, башкалия (майстор без собствена практика) при различни устабашии. Той усвоява дюлгерски занаят при майстори от Търновската и Брациговската школа. По времето, прекарано на гурбет във Влахия, неколнократните посещения в големите центрове на Османската империя – Истанбул и Одрин, той се запознава с модерните архитектурни тенденции, пренасяни от западноевропейски строители и каменоделци. Биографите на Никола Фичев твърдят, че той говори безупречно турски, владее гръцки и румънски език, необходими за договаряне на сгради при работата му извън българските земи. Нещо повече, като утвърден майстор той изработва сам своите „чертежи-проекти“, а количествените му сметки са толкова перфектни, че обикновено след завършването на строежа не оставало почти нищо от подготвения предварително материал. Успоредно с това майсторът е владеел резбарство и каменоделство.

Периодът от края на 40-те години на XIX век бележи началото на онзи творчески размах и широкомащабна строителна дейност в живота на Колю Фичето, които го превръщат във всепризнат Майстор. В рамките на три години той строи едновременно църкви в Лясковец („Св. Димитър“), Горна Оряховица („Св. Никола“), Дряново („Св. Николай“), Търново („Св. Марина“),

⁶⁸ Изпозваните данни за Н. Фичев са цитирани по: Тулешков, Н. Първомайстор Никола Фичев – живот и творчество (1800-1881). – http://www.pravoslavieto.com/history/19/1800_K_Ficheto/index.htm; Теофилов, Т. Уста Колю Фичето 1800–1881. – http://bg.theoldcapital.eu/УСТА_КОЛЮ_ФИЧЕТО_730g.html; <http://istoria.bg/1440/kolyu-ficheto-velik-vazrozhdenski-maystor>. (сайтовете са последно консултирани на 15.05.2015).

къщи в старопрестолния град (като тази на Никола Коюв, т.н. „Къща с маймунката“), в Лясковец и Горна Оряховица. През 1850 година изгражда и хана на х.Минчо Хаджицачев в Търново.

Противопоставяйки се на монотонното и затворено в ислямските догми дотогавашно сградостроителство, майстор Колю Фичето въвежда редица нови архитектурни елементи – кобиличните фронтони, гъвкавите вълнообразни корнизи, леките аркади и триумфални арки, чийто символен език кодира порасналото самочувствие и непокорния стремеж на българина към свобода.

Новото архитектурно изкуство, което налага в своите монументални строежи Майсторът – *църкви* („Св. св. Константин и Елена”, „Св. Спас”, „Св. св. Кирил и Методий” („Св. Атанас”), „Св. Богородица”, „Св. Никола” – в Търново), *обществени и частни сгради* (Конакът в Търново, ханът на Хаджи Николи, фабриката за коприна на Ст. Карагъзов, Икономовата къща в Дряново), *мостове* – над р. Янтра (при Бяла), р. Росица (Севлиево), р. Осъм (покритият мост – Ловеч), над Дряновската река (Дряново), *часовникови кули, камбанарии* и други постройки в Преображенския, Плачковския, Соколския и др. манастири, са материалните следи на една нова култура. Тя е достатъчно основание Никола Фичев да бъде определян като „*патриарх на българската архитектура*“.

Сътвореното от ръката на Майстора устоява на капризите на времето. Днес сградите и съоръженията, построени от уста Колю Фичето, са част от богатото българско културно-историческо наследство. Като сбъднато пророчество на неговите думи: „*Стройте за векове, не само за пари, но и за слава и за чест на майстора.*“

ЦЕЛИ:

1. Запознаване със значими архитектурни паметници от културно-историческото наследство на родното място.
2. Осмисляне на връзката между човека и неговата среда посредством декодиране и „превод“ на основни елементи от възрожденското архитектурно наследство на езика на модерната рекламнo-икономическа комуникация.
3. Разбиране на връзката между развитието на обществото и особеностите в неговата култура през призмата на църковни и светски архитектурни обекти, построени от майстор Колю Фичето.
4. Формиране на историческо съзнание и връзки на принадлежност чрез осмисляне приноса на България в европейското и световното културно наследство.

ВЪЗРАСТ: 12–16 години

ВРЕМЕ: 3 учебни часа

НЕОБХОДИМИ МАТЕРИАЛИ:

- Работни листове; карта на старата част на В. Търново;
- снимки на архитектурните паметници, построени от Колю Фичето;
- бели и цветни листи А/4; листи за флипчарт;
- химикали, моливи;
- маркери, ножици, лепило;
- фотоапарат, лап топ, мултимедиен проектор.

ДЕЙНОСТИ:

ПЪРВИ УРОК: „НИКОЛА ФИЧЕВ, САМОРОДНИЯТ ТАЛАНТ“

Следващите дейности се реализират успешно в Музей „Възраждане и Учредително събрание“.

Дейност 1. Линия на времето

В рамките на тази дейност учениците получават информация за живота и дейността на майстор Колю Фичето. Удачна форма за подбор и осмисляне на фактите е линията на времето. Тя се попълва, докато екскурзоводът представя своята лекция/ филм за живота на Никола Фичев.

 ЗАДАЧА

Върху линията на времето нанесете основните данни от биографията на Никола Фичев.

- ☞ *Откривате ли специфика в сравнение с биографиите на други български възрожденски дейци?*

(Данните се нанасят в таблицата на задача 1. от Работен лист №1.)

Дейност 2. Съставяне паспорт на архитектурен обект

На случаен принцип (четни-нечетни номера) учениците се разделят на две големи групи. Учителят обяснява, че едната група ще проучва църковните, а другата – светските сгради, построени от майстор Колю Фичето. В рамките на своята група всеки ученик изпълнява самостоятелно следващата задача.

ЗАДАЧА

Разгледайте фотосите, използвайте предоставената допълнителна информация и попълнете паспортите на онези архитектурни паметници, които майстор Колю Фичето създава на територията на Търново.

Работи се със задача 2. от Работен лист № 1 и Работни листи №2А, 2Б и №3⁶⁹.

След изтичане на определеното време се прави групово обсъждане, за да могат всички ученици да завършат задачата.

Дейност 3. Културни маршрути

Целта на тази дейност е учениците да конструират културни маршрути, свързани с архитектурните шедьоври на майстор Колю Фичето. Изпълнението е по-атрактивно, ако всяка група получи умалено изображение на проучваните обекти (в случая те са монтирани към Работни листове № 2А и 2Б) и обща съвременна карта на град Велико Търново.

ЗАДАЧА

Върху картата от задача 3. на Работния лист всеки от вас да локализира и обозначи с условен знак местоположението на проучените архитектурни обекти.

- *Обсъдете избраните от вас места в рамките на групата и съставете културен маршрут, който да включва названието на архитектурния обект и адреса на улицата, където се намира.*
- *Визуализирайте по подходящ начин културния маршрут – като нанесете умалени изображения на обектите върху общата карта на В. Търново; изработите рекламна дупляна, специализирана брошура или постер; съставите графичен организатор, интелектуална карта и т.н*

Домашна работа:

На учениците се възлага да използват популярни сайтове с туристическа информация за Велико Търново, за да направят допълнителна справка колко от архитектурните шедьоври на Колю Фичето са запазени до днес.

⁶⁹ Използвани са авторски фотографии, както и снимки, предоставени от Мариела Георгиева.

ИМЕ ДАТА
 УЧИЛИЩЕ КЛАС

РАБОТЕН ЛИСТ №1

ЗАДАЧА 1.

Върху линията на времето нанесете основните данни от биографията на Никола Фичев.

	•
	•
	•
	•
	•
	•
	•
	•
1800	• <i>Пример:</i> Роден Никола Фичев в семейство на

ЗАДАЧА 2.

Попълнете данните за всеки от архитектурните обекти.

ПАСПОРТ НА АРХИТЕКТУРЕН ОБЕКТ

Наименование	
Местоположение/ адрес	
Време на създаване	
Параметри	– размери – архитектурен стил – други особености
Предназначение	
Съвременно състояние	

ВТОРИ УРОК: „ТЪРНОВО ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА МАЙСТОР КОЛЮ ФИЧЕТО“

Реализирането на урока е свързано с разработване на малки ученически проекти, поради което учителят следва да предвиди две занятия с промеждутък от поне седмица между тях, за да се подготвят крайните резултати.

Дейност 1.

Реализацията на тази дейност се осъществява в старата част на града.

Класът се разделя на групи съобразно предварително уточнените от културните маршрути обекти за наблюдение. Всеки член от групата получава „роля“, т.е изпълнението на общата задача се индивидуализира. Целта е конкретният архитектурен обект да се представи през призмата на различна перспектива.

Пример:

- архитект – да представи как съществуващата постройка се „вписва“ сред пейзажа;
- фотограф – да запечата отделни кадри от пейзажа на съответния обект;
- художник – да представи наблюдавания обект чрез „езика“ на изобразителната нагледност (рисунка, колаж, апликация и пр.);
- пилот – да представи панорама на избрания обект (обекти) от „птичи поглед“.

Дейност 2.

ЗАДАЧА 2.

Въз основа на събраните данни представете триизмерен образ на архитектурната сграда.

Логично е учениците да имат повече време (поне седмица) за реализацията на подобен проект. Готовите продукти позволяват да се конструира общ постер: „Търново през погледа на майстор Колю Фичето“

Занятието може да се реализира в класната стая или в музея. Всяка група самостоятелно избира начина и средствата, чрез които да представи своята идея.

Оценяването на резултатите става на базата на предварително определени от учителя критерии.

Дейност 3.

Изследователската и практическата работа на учениците позволяват обобщението по темата да се направи чрез пленарна дискусия. За целта могат да се подготвят откъси от писмени документи или фотоси с български и чужди архитектурни обекти от същия период.

Примерни въпроси за обобщение:

- ☞ *Можем ли да твърдим, че в епохата на Възраждането, когато българите воюват със словото и меча, уста Колю Фичето предпочел да воюва с тесла и чук в ръка?*
- ☞ *Защо майстор Никола Фичев се счита за една от най-ярките ренесансови фигури на Българското възрождение?*

ИМЕ ДАТА

УЧИЛИЩЕ КЛАС

РАБОТЕН ЛИСТ №2А

Архитектурен паметник	Време на създаване	Предназначение	Параметри
<p>Турският конак</p> 			
<p>Ханът Хаджи Николи</p> 			
<p>Къщата с маймунката</p> 			

ИМЕ ДАТА

УЧИЛИЩЕ КЛАС

РАБОТЕН ЛИСТ №2Б

Архитектурен паметник	Време на създаване	Параметри	Детайл – рисунка
<p>Църква „Св. св. Константин и Елена“</p> 			
<p>Църква „Св. Никола“</p> 			
<p>Църква „Св. св. Кирил и Методий“ („Св. Атанас“)</p> 			

ИМЕ ДАТА
УЧИЛИЩЕ КЛАС

РАБОТЕН ЛИСТ №3

ТЪРНОВО ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА ДЕДИТЕ НИ

Пред малка, красива градинка, се издига Градският дом, наричан в турско време „конакът“, а след Освобождението – „полицията“, което название и днес се употребява. Това е грамадно, продълговато здание, което откъм север – главната му лицева страна – има два високи етажи, а откъм южната – три. Над главния му вход, откъм градинката, има красива издаденост, подпирана от масивни стълбове; тук е двойното стълбище, което води за горния етаж. Макар и построено от неук майстор-строител, известният Никола Фичев – „Колю Фичето“, както обикновено го наричаха в Търново – то е не само напълно издържано по замисъл за целта, за която е въздигнато, но е и красиво в цялата своя внушителна външност. В него се помещават всички административни и съдебни учреждения, както и градската управа.

Погледът неуморно се плъзга по шарената декора и за миг спира върху изпъкващото насреща възвишение, отрупано с къщи – Вароша или „Варуша“, на търновско наречие, това е кварталът „Св. Атанас“, от който започва този на „Св. Никола“, с живописно издигащите се камбанарии на тия църкви.

Картинният изглед става още по-красив в потока на мекото априлско слънце.

*Източник: Старата столица, Тодор Янков, 1939. –
http://starotarnovo.ucoz.com/index/spomeni_za_staro_trnovo/0-41.
(консултиран на 26.02.2015)*

ЗА ИЗОБРАЗИТЕЛНИЯ ЕЗИК НА КОЛЮ ФИЧЕТО

Неговите сгради са заложили с класическа непоклатимост както в селищна среда, така и в свободна ландшафтна обстановка. Съвършени примери са църквите „Св. Атанас“ („Св. св. Кирил и Методий“), „Св. св. Константин и Елена“ и „Св. Богородица“ (днес несъществуваща), вградени в застрояката на Велико Търново като акценти и градски доминанти, задънки на оси и пространствено-организиращи елементи.

.... Затова весело и жизнерадостно са заиграли кобиличните „фичевски“ фронтони, гъвкавите, вълнообразни корнизи, леките, изтънчени до възможен носимоспособен предел на материал и конструкция – аркади. В противовес на гората от минарета, очертаващи силуета на градовете ни, той гордо е възправил кубетата и звучните камбанарии на своите манастири и църкви. В тяхната непокорна устременост към свободния простор откриваме един оптимистичен възглас, едно засилване към общочовешките ценности, достойнства, идеали.

*Източник: арх. Т. Теофилов. Уста Колю Фичето. –
http://bg.theoldcapital.eu/Уста_Колю_Фичето_730g.html
(консултиран на 26.02.2015)*

ТЪРНОВСКИТЕ ТВОРЦИ В ЦАРСТВОТО НА ИЛЮЗИЯТА

*„Истината ли? Ами запазете я за себе си, щом я знаете.
За мен оставете илюзията“*

Емилиян Станев

ТЕОРЕТИЧЕН БЛОК

В началото на ХХI в. комуникацията използва много повече изображения, отколкото думи и текстове. И макар в началото да бе Словото, днес младото поколение предпочита екрана и напълно пренебрегва книгата. Литературните текстове се възприемат трудно, особено ако са по-дълги и не са придружени с изображения. В същото време както при създаването, така и при употребата на писмените и визуалните образи важат едни и същи правила. Сами по себе си изображението, както и разказът, не съдържат истината. Те са създадени от някого, по някакъв повод, с някаква цел и успешно могат да манипулират една недотам образована публика. В този смисъл важно е учениците да разберат, че образът винаги представя визията на автора – факт, който не оспорваме, когато става дума за картина или рисунка, но който сме склонни да игнорираме по отношение на снимките, филмите или текстовете. Като педагози трябва да ориентираме младите хора, особено при поставянето на прибързани и категорични ценностни оценки – необходимо е предварително да видим, да обясним, за да можем впоследствие да си позволим да интерпретираме.

Велико Търново и неговият специфичен облик неминуемо оказват влияние върху развитието на творците, родени или живели в града. Емилиян Станев, един от най-известните български писатели на ХХ в., използва често търновския пейзаж в своите произведения⁷⁰. Невероятната красота на Търново и неговото богато историческо минало продължават да вълнуват и днес хората на изкуството. Как усещането им за окръжаващата ги среда влияе върху техните произведения? Наистина ли „историята е поема, която може да се тълкува по-вярно от сърцето и духа, отколкото с ума“⁷¹? Може ли успешно да бъде комерсиализиран един артистичен подход към великотърновския пейзаж? Това са част от задачите, които си поставя представената образователна дейност. Като теоретична база при нейното конструиране е използвана класификацията на Серж Тисрон⁷². Той различава два вида практики по отношение на изображенията:

- *образователни* – практики, предназначени да конструират практически, теоретични и методологически инструменти, необходими за разбирането на начина, по който функционира едно изображение.
- *културни* – практики, базирани не върху процеса, а върху реализирането на самото произведение.

⁷⁰ Донеv, Владимир. Гледните точки на разказвача в повестта „Крадецът на праскови“ от Емилиян Станев, <http://litenet.bg/publish10/vdonev/glednite.htm> (консултиран последно на 10.04.2015).

⁷¹ Емилиян Станев

⁷² <http://www.surlimage.info/ECRITS/pedagogie.html> (консултиран последно на 10.04.2015).

При комбинирането им с позицията, от която те се прилагат, се обособяват следните четири групи дейности:

	Образователни практики (центрирани върху инструментите)	Културни практики (центрирани върху произведението)
Зрител (позиция на възприемане)	<p>Повишаване чувствителността и придобиване на компетенции за разбиране на изразни средства, стилове и естетически подходи.</p> <p>Анализиране на съдържанието на различни творби.</p> <p>Запознаване с културни институции и индустрии, свързани със създаването на изображения и тяхното възприемане.</p>	<p>Създаване на киноклубове, посещения на изложби, музеи...</p> <p>Участие в или организиране на прояви, имащи за цел посещения и запознаване с творби, автори, артисти.</p>
Автор (позиция на създаване)	<p>Повишаване на чувствителността и обучение за прилагане на различни техники за създаване на изображения (снимки, видео, мултимедия), за процеса на тяхната реализация, за писане на сценарии.</p>	<p>Реализиране на продукция, чието основно изразно средство е изображението: видеофилм, изложба, продажба на афиши, дипляни, уеб сайтове.</p>

Идеята на урочната разработка е да помогне на учениците да разберат основните моменти от технологията по създаването и пазарната реализация на произведения на изкуството. Наученото при наблюдението в ателието-галерия Фил-арт да бъде приложено в нова учебна ситуация, предвиждаща създаването на техни собствени творчески продукти, свързани с културата.

ЦЕЛИ:

1. Усвояване на знания за устройството и функционирането на галерия-ателие и свързаните с него професии.
2. Осъзнаване на начина, по който окръжаващата среда влияе върху развитието и творческите изяви на един художник.
3. Развиване на умения за артистично изразяване чрез комбиниране на писмени и визуални образи.

ВЪЗРАСТ: 12–15 години

ВРЕМЕ: 2 учебни часа

НЕОБХОДИМИ МАТЕРИАЛИ:

- работни листове и химикали;
- фотоапарат/и;
- постери, маркери, ножици, лепило.

ПРЕДВАРИТЕЛНА ПОДГОТОВКА:

- учителят подготвя работните листове и уговаря час за посещение в галерията;
- учениците си припомнят изученото за спецификата на пейзажа като жанр и изразно средство на литературата и изобразителното изкуство.

ДЕЙНОСТИ:

Първият час протича като посещение в ателието на търновския художник Сашо Филев. Учениците имат на разположение работни листове, които попълват в хода на наблюдението. Те трябва да направят снимки на галерията, на начина, по който работи творецът и на някои от неговите работи. Художникът представя себе си, ателието и как то функционира. Учениците имат възможност да зададат своите въпроси. Въз основа на наблюденията си като домашна работа те трябва да изготвят рекламна листовка на ателието в рамките на една страница, формат А4, като използват съчетание на текст и изображения.

Вторият час се провежда в училище. Учителят предварително е подредил изложба с рекламните листовки. Часът започва с коментар на домашните работи, техните силни и слаби страни. Обсъждането на листовките е повод да се направи преход към конкретната работа, която е свързана с творческо приложение на наученото. Класът се разделя на 3 групи, условно наречени „художници“, „писатели“ и „мениджъри“, в зависимост от предпочитанията и уменията на децата. Всяка група получава работен лист, постер и материали и в рамките на 30 минути трябва да направи съответно колаж, сценарий за филм и бизнес план. Часът приключва с представянето на ученическите разработки.

РАБОТЕН ЛИСТ

ПОСЕЩЕНИЕ В АТЕЛИЕ-ГАЛЕРИЯ

Наблюдавани елементи	Въпроси	Бележки	Необходими допълнителни проучвания
1. Помещението	<ul style="list-style-type: none"> • Кои елементи определят функциите му на ателие-галерия? • Как тези функции са обозначени отвън? • Как е разпределено пространството вътре? • Осигурена ли е необходимата дистанция, от която да се възприемат творбите? • Какво е значението на осветлението – изкуствено и естествено? 		
2. Творбите	<ul style="list-style-type: none"> • Как са разположени в композиционно отношение работите? • Има ли разлика в разположението на творбите от различните жанрове – графика, картини, рисувани с маслени бои, скулптура? • Как са рамкирани? 		
3. Търговски аспекти	<ul style="list-style-type: none"> • Какви са цените на продаваните творби? Кои са по-скъпи и защо? • Защо някои от изложените творби не се продават? • Само в тази галерия ли продава художникът? • Има ли „силни” и „слаби сезони” в продажбите? На какво се дължи това? • Как е организирана рекламата на ателието-галерия? 		

РАБОТЕН ЛИСТ

ГРУПА „ХУДОЖНИЦИ“

ЗАДАЧА

Направете колаж на тема: „Търновските творци в царството на илюзията“. Използвайте следните текстове и изображения:

1. *Истината ли? Ами запазете я за себе си, щом я знаете. За мен оставете илюзията.*

Емилиян Станев

2. *...Няма нищо по-тягостно от повторение на миналото. Виждах същото лятно, уморено небе, каквото висеше над този град и тогава, и в неговата празна, синкава бездна личеше същата неизвестност да се надвесва над страната. Търново бе малко променено; същите стари къщи, без дворчета, струпани сякаш една върху друга, с изцапани мазилки и олющени бои, загубили своя цвят от времето; къщи, в които се носи миризма на кисела влага и на три-четири поколения, живели в тях. Рядко се виждаха нови сгради да развалят еснафската линия на главната улица, а кварталите на Варуша и край Янтра бяха такива, каквито ги оставих...*

След половин час бях накрай града. И тогава с учудване забелязах, че местността се е променила до неузнаваемост. Беше изникнал цял квартал там, дето по-рано имаше само две-три къщурки, няколко варници и един каменист път, насечен от жиливите корени на акации, чиито тъмнокафяви шушулки някога беряхме, за да ядем сладка сърцевина...

Акациевата горичка беше изчезнала. Спретнати, нови къщи грееха на сутрешното слънце белите си стени. Кокетни дворчета, в които като розови облачета цъфтяха японски трендафили, се редяха едно до друго. Непознати хора надничаха през разтворените прозорци, от които висяха постели, сложени да се проветряват. Някъде свиреше радио и звуците идваха от хладната вътрешност на къщата. И колкото повече отивах напред, толкова по-непозната изглеждаше цялата околност. Вместо посивелите зидове с лишеи, които ограждаха старите лозя, се издигаха къщи и вили, виждаха се овощни градини...

Емилиян Станев, „Крадецът на праскови“⁷³

⁷³ <http://www.litclub.com/library/stanev/kradecut/index.htm> (консултиран последно на 10.04.2015).

1. Пламен Легкоступ, „Отражение“

2. Цани Василев, „Сън“

3. Пламен Легкоступ, „Средновековен пейзаж“

4. Иваничка Панева, „Привечер във В.Търново“

ИМЕ ДАТА
УЧИЛИЩЕ КЛАС

РАБОТЕН ЛИСТ

ГРУПА „ПИСАТЕЛИ“

ЗАДАЧА

Направете сценарий за филм в рамките на 1 страница голям формат като знаете, че действието се развива в Търново и главният герой е художник. Съобразете се с изискването във вашия текст да бъдат открити следните компоненти:

- пролог;
- завръзка;
- действие;
- епилог.

Използвайте като вдъхновение следните творби на Сашо Филев:

РАБОТЕН ЛИСТ

ГРУПА „МЕНИДЖЪРИ НА КУЛТУРНИ ОБЕКТИ“

ЗАДАЧА

Запознайте се с информацията за художествената галерия във Велико Търново. Направете бизнес план за нейното развитие в рамките на 1 страница. При съставянето му използвайте следните опорни въпроси:

- Кои туристически потоци ще използвате? Как ще се свържете с различните туроператори?
- Какви дейности ще предложите за различните групи посетители – деца/възрастни, българи/чужденци?
- Каква ценова политика ще провеждате?
- Каква рекламна кампания ще проведете?
- Как ще развивате околната среда на галерията с цел адаптирането ѝ за нуждите на туристите? (паркинги, заведения за хранене, ателиета...)

Галерия „Борис Денев“ функционира от 1934 г. и е една от най-старите в страната. През годините се допълва и обогатява с високохудожествени произведения. Днес тя разполага с фонд от около 5000 творби, обособени в три раздела: живопис, графика и скулптура. Галерията събира и съхранява творби на български художници от различни поколения и периоди от развитието на изобразителното изкуство. Фондът е показан в адаптираната за целта сграда в парк „Асеневци“. На първия етаж са експонирани творби на тема „Велико Търново през погледа на художника“, а на втория – свободно подбрани творби от фонда на галерията.

Адрес: Велико Търново 5000, парк „Асеневци“, п.к.250, телефон 062/63-89-61

Работно време: от 10,00 до 18,00 часа /без понеделник/, четвъртък – свободен вход

ПРЕПОРЪЧИТЕЛНА ЛИТЕРАТУРА

I. Документи

Закон за културното наследство. Обн. ДВ, бр.19 от 13 март 2009 г.

НАРЕДБА № 2 от 18.05.2000 г. за учебното съдържание – ДВ, бр. 2, 18 май 2000, изм. и доп. ДВ, бр.58, 18.07.2006 г.

- Конвенция на ЮНЕСКО за опазване на нематериалното културно наследство, 2003.
- Европейска културна конвенция, 1954.
- Европейска конвенция за защита на архитектурното наследство, 1985.
- Европейска конвенция за опазване на археологическото наследство, 1992.
- Европейска конвенция за пейзажа, 2000.
- Рамкова конвенция на Съвета на Европа за значимостта на културното наследство за обществото 2005.

II. Изследвания и научно-популярни публикации

Андерсън, Б. Въобразените общности. ИК „Критика и хуманизъм”, С., 1998, 2001.

Асман, Я. Културната памет. „Планета – 3”, С., 2001.

Върбанова, В., Н. Кирова (съст.) София и нейното културно-историческо наследство. Издателство за териториално устройство и строителство, С., 2008.

Георгиев, В. Уличник. Истории на софийските улици. Сиела, С., 2010.

Желева-Мартинс, Д. Биография на София. Исторически студии. „Пространство-форма”, С., 2006.

Знеполски, И. (съст.) Около Пиер Нора „Дом на науките за човека и обществото”, С., 2004.

Кръстева, Ст. Студии по музеология: книга първа. Тотемни, тезауруси, кунсткамери, виртуални пространства. С., 2003.

Нора, П. Места на памет. От републиката до нацията. Дом на науките за човека и обществото, Том 1. С., 2005.

Нора, П. Места на памет. От Архива до емблемата. Дом на науките за човека и обществото, Том 2. С., 2005.

Пътеводител „17 туристически маршрута в община Велико Търново (Съставители: Велчева, М., С. Димитрова, Г. Димитров). Изд. ТД „Трапезица – 1902“, В. Търново, 2014.

Серто, М. Изобретяване на всекидневието. ЛИК, С., 2002.

Косова, И. М. Културно наследство и съвременен музей. – <http://www.icom.org.ru/>.

Замятин, Д. Н. Образ наследия в културе: методологические подходы к изучению понятия „наследие” // Этнографическое обозрение. 2008. № 6.

Каган, М. С. Музей в системе культуры // Вопросы искусствознания. 1994. № 4.

Климов, Л. А. Културно наследство как система. – Вопросы музеологии, №1(3), 2011. – <http://history.spbu.ru>.

Кулешова, М. Е. Понятийно-терминологическая система „природное культурное наследие”: содержание и основные понятия // Уникальные территории в культурном и природном наследии регионов: Сб. науч. тр. М., 1994.

Линн, М. Музейная практика, музейное образование, музеология: Связи и дихотомия. – Вопросы музеологии, 2 (4) /2011 – <http://history.spbu.ru/userfiles/Marenda.pdf>

Лушникова, А. В. Роль музея в познании исторического смысла. – Вопросы музеологии, №2, 2010. – <http://history.spbu.ru>.

Митова-Ганева, К. Споменъ за Търново. Страници от следвосвободенската история на града. Фабер, В. Търново, 2009.

Музеите във Велико Търново. Пътеводител. В. Търново – С. Исторически музей – Изкуството утре, 1997.

- Наварро, О.** История и память в современном музее: Несколько замечаний с точки зрения критической музеологии. – Вопросы музеологии, №2, 2010. – <http://history.spbu.ru>.
- Радев, Ив.** История на Велико Търново XVIII–XIX век. Слово, В. Търново, 2001.
- Сапанжа, О. С.** Культурологическое измерение музея: морфология музейности. – Вопросы музеологии, 2 (4), 2011. – <http://history.spbu.ru>.
- Davis, K. L. & J. G. Gibb.** Unpuzzling the past: critical thinking in history museums. – Museum Studies Journal, 3, 1988, No 2, p. 4–45.
- Hooper-Greenhill, E.** Museums and the Interpretation of Visual Culture. London, 2000.
- Hooper-Greenhill, E.** Museums and the Shaping of Knowledge. London, 1992.
- Hoffman, B. T.** Art and Cultural Heritage: Law, Policy, and Practice. Cambridge University Press, 2006.
- Cameron, F., S. Kenderdine.** Theorizing Digital Cultural Heritage: A Critical Discourse. MIT Press, 2010.
- Miles, R.** Towards the Museum of the Future. New European Perspectives. London, 1994.
- Porter, G.** Partial truths. – In: Kavangh, G. ed. Museum Languages: Objects and Texts. Leicester, 1991, 103–117.

III. Сайтове (последно консултирани на 15.04.2015)

- <http://whc.unesco.org/> – страница на ЮНЕСКО.
- <http://www.culturalpolicies.net/> – страница на Съвета на Европа.
- <http://www.culturalpolicies.net/web/index.php> – COMPENDIUM.
- <http://www.ericarts.org/web/index.php> – European Institute for Comparative Cultural Research (ERICarts Institute).
- <http://ceca.icom.museum/> – Committee for Education and Cultural Action (CECA).
- <http://icom.museum/> – ICOM (The World Museum Community).
- <http://www.worldcp.org/> – International Database of Cultural Policies.
- http://www.peoplesheritage.eu/content/about_hope.htm – Heritage of the People's Europe.
- <http://edoc.hu-berlin.de/> – University Museums and Collections Journal 4/2011.
- <http://www.labourhistory.net/museum/> – IALHI Web Museum.
- <http://www.museum.ru/> – e-портал Музеи России.
- <http://voprosi-muzeologii.spbu.ru/ru/> – журнал „Вопросы музеологии“.
- <http://urokiistorii.ru/> – Уроки истории, XX век.
- http://www.seecorridors.eu/?w_p=2&w_l=1 – Културни коридори на Югоизточна Европа.
- <http://www.museumvt.com/> – Регионален исторически музей, В. Търново.
- <http://retrobulgaria.com/main.html> – Ретро България (стари стимки и пощенски картички).
- <http://starotarnovo.ucoz.com/> – Търново през погледа на дедите ни, сайт на Грета Костова-Бабулкова.
- https://www.facebook.com/tsarevets.vt/media_set?set=a.149887941730359.41892.100001274624048&type=3 – ©таро Търново, страница на Росен Т. Петков.
- <http://www.otkrivam.com/index.php?p=2&l=1> – проект „Децата и културното наследство на Югоизточна Европа“.
- <http://muzeiko.com/bg> – Детски научен център „Музейко“.

Виолета Стойчева, Кина Котларска
ВЕЛИКО ТЪРНОВО – МУЗЕЙ ПОД ОТКРИТО НЕБЕ
/педагогически гид/

Българска

Формат А4

Печатни коли 6,5

Предпечат и дизайн на корицата Цвети Павлова

Издателство „Парадигма“, 2015

ISBN 978-954-326-249-6

Доц. д-р Виолета Стойчева е преподавател по Методика на обучението по история в Катедра „Нова и най-нова история“ при Историческия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Възпитаник е на Търновката историческа школа, с която е свързана почти цялата ѝ професионална кариера. Освен с подготовката на бъдещи учители и продължаващото обучение и квалификация на педагогически кадри, от 1998 г. Виолета Стойчева се ангажира с работа по различни проекти и активно участие в неправителствени организации. Тя е член на Управителния съвет на няколко формации и на редколегията на методическото списание „Диалогът в историята“. Научните ѝ интереси, извън дидактиката и методиката на историята, са свързани с джандър образование, педагогика на наследството, устна история, историята на всекидневието и българския комунизъм. Автор е на над 80 публикации у нас и в чужбина.

Кина Котларска е завършила история с втора специалност френска филология във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. През 2001 г. завършва магистратура по история и цивилизация от Ренесанса до наши дни в университета Пол Валери, Монпелие, Франция. Започва своя професионален път през 1986 г. и от тогава до днес работи в сферата на средното образование. Научните и интереси са в сферата на етнологията, културното наследство и гражданското образование. Има редица публикации в наши и чужди научни списания, както и помагала в подкрепа на обучението по история и успешна подготовка за ДЗИ. Работила е като хоноруван преподавател по Методика на обучението по история във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Носител е на I ПКС.

ISBN 9789543262496

9 789543 262496